

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ԱՄՍԱԿԱՆ

Ա. Զ. Կ. Բ. ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ
ԻՄԱՍՏԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ
ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ — ՀԱՏՈՐ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ՏԵՏՐ ՏԱՍՆԵԻՄԷԿԵՐՈՐԴ — ՆՈՅԵՄԲԵՐ 1874

Ա. Յէշաթախարանայ ճգաւոր
Բ. Բարդախան — Երաւունք ոյլ
Գ. Վէդ — Հաճի Սաճիւր . Ուստի 'ե Սըճըրան
Դ. Դասեր ապրանքն արդեւան-իւն ,
Ե. Բաղդաւոր , Սեւեկայ առ Լիւն-Լիւն Էրաճ նաճախեքն .
Զ. Այլեւ-իւն Ե
Է. Բաւարդեղճաւ-իւն . — Եւլմ
Ը. Այլ Ե ոյլ

ՅԱՐՄԱՇ

ՏՊԱԴՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՎԱՆՍ Զ. Ս. ԱՍՏՈՒԱՅԱՄՆԻ

— 1874 —

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆԱՑ ՕԳՈՒՏԸ

Այն ազգը՝ որ փոքր 'ի շատէ քաղաքականութեան
ճաշակն առած է, ոչ միայն ազգային յիշատակարանաց՝
այլ եւ ամեն հնութեան վերաբերալ բաներու տնեղծ եւ
անկորուստ մնալու մեծ հոգ կ'ունենայ ։ Նախնեաց եւ
անցեալ ժամանակի դործողութեանց վրայով փոքրիկ
տեղեկութիւն մը պարունակող նշանախեցն անգամ իբ-
րեւ նուիրական բան մը կր.յարգէ ։ Հատուկտիր ար-
ձանագրութիւնները մատենագրութեանց հաւասար ։
եւ երբեմն անտնայմէ՝ վեր կը բռնէ, զխանդի մատենա-
գրութեանց՝ մանաւանդ պատմականաց ստուգութիւնը
շատ անգամ յիշատակարանաց վկայութեամբ կը հաս-
տատուի ։ Ո՛րչափ որ յիշատակարանք օր աւուր անհո-
գութեամբ կորսուելու կամ ջնջուելու վրայ կ'ըլլան,
նոյնչափալ պատմութեանց ստուգութիւնը կը պակսի ։

Այս պատճառիս համար է՝ որ Եւրոպացի իմաստունք՝ հնուցմէ մնացած չնին սղինձ ստակներու , խորտակեալ արձանի մը , հինցած մաշած գրքի մը , կամ անոր ցեղակեր մէկ թերթին ստակի չի խնայելով կը դնեն , որ իրենց հնագիտական թանգարանաց հարստութիւն մ'ալ աւելցունեն , վասն զի յիշատակարանք ալ մատենագրութեանց պէս յոյս կուտան նախնեաց բարուց , սովորութեանց , կրօնից , մտաւոր եւ ձեռագիտական յառաջագիծութեան , այսինքն գիտութեանց եւ արուեստից մէջ ունեցած կատարելութեանց , ախորժակաց եւ յօժարութեանց վրայ :

Պատմութեան լոյս տուող յիշատակարանաց կարգէն կ'համարուին գիտաւորապէս արձանագիրք , մահարձանք եւ տապանագիրք , որոց վրայով որչափ որ ուրիշ ազգեր ըստ օրինի գրելու յատուկ կանոններ ալ ունին 'ի վաղուց , աղբերնուս մէջ 'ի սկզբան գրեթէ անգործ եւ իբր անգոյ եղած է . Ստոյգ է՝ որ ըստ խորենացոյն « շիրիմ եւ մահարձան կանգնել » գոնէ մեծամեծաց համառ սովորութիւն եղած էր , բայց յայտնի չենք գիտեր , թէ արձանին կամ տապանաքտրին վրայ գամբանական խօսք կամ վերտառութիւն ալ գրուած կ'ըլլար , թէ չէ :

Վաղարչակ թագաւորին՝ Մար յիսասայ գտած հոյոց պատմութեան երեւելի մասունքներն արձաններու վրայ փորագրել տան՝ իցէ՛ թէ հաւանական ցուցնէ՝ գէթ երևելի անձանց գերեզմաններն տուանց տապանագրի չըլլալը , բայց քանի՛ որ գիտենք՝ թէ Արշակունի թագաւորաց մարմիններն յամուրն Անի Գիւցաձօրն Արամաղգայ մեհեանը կը թաղուէին , եւ անոնք ալ ըստ Ագաթանգեղոսի՝ ֆրիստօնէութեան ատեն մեհենից կործանմամբ անհետացան , կրնամք անտարակոյս հետևցունել , թէ ուրիշ մեծամեծաց գերեզմանք ալ այսպիսի նուիրական տեղեր զետեղուած ըլլալով՝ անոնց քանդուելու ատեն նոյն գժբաղդութեան պատահած ըլլան :

Բսինք թէ նուիրական տեղեր թաղուելու սովորու-

Թիւնը միայն թագաւորաց յատուկ էր . նախարարք եւ միւս մեծամեծք այս արածնութիւնը չունենալով՝ աւնոնց գերեզմանները քանդուելէ ազատ կրնային մնալ , բայց ո՛վ պիտի երաշխաւորէ՝ թէ ասոնց մահարձաններն եւ տապանաքարք առանց գրութեան չէին . վասնզի ահաւասիկ մեր այս դարուն շատ մանրաղնին ու հետախոյզ ազգային հնասէր իմաստնոց՝ Հայաստանի նոր ստորագրութեանց մէջ՝ արձանագրութիւններ , խորհրդական վերտառութիւններ ու ժածկաքանուութիւններ խիստ շատ կը տեսնուին , բայց մահարձանի կամ տապանաքարի օրինակ գրեթէ ոչ : Թո՛ղ՝ որ Մեծին հայոց և կիլիկիոյ կողմերը ճանապարհորդող իմաստուն եւ գիտնական անձանց եւս հարցուցեր իմացեր եմ՝ որ ոչ սրբոյն Մեսրոպայ գերեզմանն՝ յԱյրարատ , եւ ոչ Շնորհալոյն եւ վկայասիրին գերեզմաններն՝ ՚ի Հռոմկլայ , թէպէտ յայտնի եւ ուխտատեղի եղած են բարեպաշտից , սաիսյն չունին տապանադիր :

Ասկէց կը հետեի՝ որ մեր աղգին մէջ տապանադրի սովորութիւնը կամ՝ դորժածութիւնը՝ շատ շատ կիլիկեցւոց ժամանակէն անդին չանցնիր , եւ այն ալ շատ քիչերու համար մրայն : Ուստի շատ փափաքելի է՝ որ այն փոքր ՚ի շատէ դանուածներն ալ ձեռքէ չի հանէինք , որ ուրիշ կերպ յաջողիլ կարելի չէ , բայց միայն իւրաքանչիւր կողմի ուսումնականաց գտածնին օրինակելով իրենց մատենագրութեանց մէջ , եթէ ունին , կամ լաւ եւս լրագրաց միջոցաւ աղգայնոց հաղորդելու փութալով : Վասնզի ասոնք եւս բաւական նիւթ կրնային ըլլալ պատմութեանց , կամ մութ գրուած տեղերը բացատրելու լոյս մ'ընծայել :

Հեռաւոր տեղեաց սովորութեան տեղեակ չեմ , բայց տաճկաստանի եւ մանաւանդ մեր կողմերուն սովորութեան նայելով , շատ անգամ՝ այսպիսի կորուստներու պատճառ մեռք եղած ենք . որովհետեւ աղքատութեան երեսէն ծախուց խնայելով՝ քանի՜ անգամ որ եկեղեցւոյ շինութիւն կամ նորոգութիւն պատահած է , գերեզմանի քարերը միշտ պատրաստակա-

ստակի տեղ անցած են* : Եւ ասիկա իբրեւ այնչափ վը-
սակար եղած չէր ըլլար՝ եթէ դիր ունեցողը չունեցո-
ղէն զատուէր, կամ՝ ունեցողներուն մէջ ընտրութիւն
ըլլար : Ընտրութիւն ըսելով՝ միայն մեծամեծաց կամ
երեւելեաց գերեզմաններն հասկցունել չեմ ուզեր, այլ
եւ նայիլ կըլփափաքիմ՝ քարին հնութեանը, քարին գե-
ղեցիկ եւ արուեստաւոր փորուածքին, դրոց ձեւե-
րուն, որոշ եւ պիտանի պատմութիւն մը պարունակե-
լուն, թուական դներու կերպին, եւ տապանադրին ո-
ճոյն : Ինչու որ՝ եթէ դրոց եւ վարդուց գեղեցիկ եւ
արուեստաւոր փորուածքը՝ ժամանակին քանդակա-
գործաց կիրթ ախորժակը ցցունէ, ոճն ալ նոյն ատենի
գրադիտութեան ծագկելուն աստիճանը կը յայտնէ :

Ըսածս օրինակով հաստատելու համար՝ Պրուսայի
հին եկեղեցւոյն ձախակողմեան պահարանին մէջ դըտ-
նուած քանի մը հատ տապանադրերն ալ հոս նշանակել
հարկ կը համարիմ, զոր 1852 ին ուղղելորութեանս ա-
տեն օրինակած եմ : Ասոնց պարունակած պատմութիւ-
նը՝ թէպէտ ազգային ընդհանուր սլամութեան վերա-
բերութիւն չունի, սակայն դոնէ նոյն քաղաքի առաջ-
նորդաց իբր մէկ դարու յաջորդութիւնը կը քանուցա-
նէ : Ասոնց ամենուն վրայ ալ գեղարուեստից ճարտա-
րութիւն չտեսնուելէն զատ, ոճն ալ շատ ստորին եւ
յատակ ալ չէ : Իմայն սա յատկութիւնն ունին, որով
այն ժամանակի դիմանոց տապանադիր յօրինելու եւ
թուական դներու ախորժակը կիմանամք : Այս տապա-

* Ամսքին մէջ ալ կային քանի մը վարդապետաց գերեզ-
մաններ՝ որոնք 1820 ին նախորդ տաճարին շինութեան
ատեն վրայի գրերը սրբելով սեղանին գործածուեցան : Ա-
թանաս Սպիտակոսի եւ ուրիշ քանի մը տապանաքար ալ
այս կերպով անհետացան՝ Նիկոմիդիոյ եկեղեցւոյ շինութեան
օրով : Սոյն գծադրութեան պիտի մասնուէր Բուսկիւտարու-
ն : Կարապետ Նիկեղեցւոյ նախկին հիմնադիր լուսաւորի վար-
դապետին տապանաքարն ալ այս վերջին շինութեան ատեն
եթէ գրերը սրբելու պատրաստուած կէտին գիտնական անձ
մը վրայ հասնելով՝ չարգելուր :

նագրայ օրինակները հանդերձ իւրեանց բացատրութեամբ հետզհետէ կարգաւ պիտի շարեմ :

Առաջին եւ ամենէն հին դերեղմանը Սուքիաս եւ պիսկոպոսինն է , որ Այնթափցի Եղիազար կաթուղիկոսին աշակերտն էր , եւ երբ անիկա Տաճկաստանի վրայ առանձին կաթուղիկոս ըլլալով՝ Հայոց ՌձԺԳԻ թուականին Հալէպ կը գտնուէր , ինքն ալ Քէօմիւրճեանց Երեմիա չէլէպուոյն հետ քոջը էր* , եւ կերելի թէ նոյն տարին եպիսկոպոս ձեռնադրուած ըլլայ Պրուսայի վրայ . վասն զի ինչպէս որ տապանադիրն յայտնի կըցցունէ , Հայոց ՌձԺԸ թուին , որ է առաջնորդութեան 45րդ տարին , 73 տարուան վախճանելով , թէ որ 1158 էն 45 ը բարձու՞մ ընենք , կըմնայ 1113 , որ իւրեան Հալէպ գտնուած եւ եպիսկոպոսութեան կամ՝ առաջնորդութեան առաջին տարին է :

Ասոր առաջնորդութեան քսաներորդ տարին , կամ ինչպէս Յայսմաուրքն յայտնի կըդրէ , Հայոց ՌձԺԳԻ թուին յարտիրոսացաւ Պրուսացի Ս. Նիկողայոս նահապետակը . Սուքիասայ՝ Եղիազարու աշակերտն ըլլալուն մինչև հիմայ Պրուսացիք աւանդութեամբ կըվկայեն , եւ զնոյն ինքն վեղիազար իրենց քաղաքին առաջնորդութեան պաշտօն վարած , եւ ազգին ալ բազմերախտ առաջնորդներէն մէկը ճանչցած ըլլալով՝ մինչև մօտ տարիներս ալ Ս. Պատարագի « Գահութիւն եւ վառարանութիւն մատուցանեմք » քարոզին մէջ կըյիշեն եւ զեր այս կարգաւ . « Եւս առաւել վասն հանգուցեալ եւ բազմերախտ Հարցն մերոց՝ տեարցն Եղիազարու , Սուքիասայ , Գէորգայ եւ Պօղոսի » . Եղիազարու Պրուսայի առաջնորդ ըլլալը պատմութեանց մէջ յիշուած չէ :

* Տե՛ս Հայոց պատմութիւն Չամչեան . Հտր. Գ. Երես 702 : Սոյն Երեմիա չէլէպուոյ բուն ձեռքին գրովը ու շարադրութեամբն երկար յիշատակարան մ' ունիմք մեր մասնագագարանին մէջ գտնուած ձեռագիր Մաշտոցի մը վերջը որ ըստ բաւականին օգտակար նիւթեր կըպարունակէ :

ուստի կ'երեւի թէ կաթուղիկոսութեան ատեն ըրած
բարիքով մը այսպէս ճանչցուած ըլլայ*.

Սուքիաս Եպիսկոպոսին Տապանադիրը ,

Ի Տապանի աստ ամփոփի

Մարմին մեծի վարդապետի ,

Որ Սուքիաս վերաձայնի

Տեղեալ գոլով Եւդոկացի ,

Վերատեսուչ այսմ քաղաքի ,

Որ վճարեաց զկեանս աշխարհի

Առ Տէր Յիսուս յոյսն ամենի

Հազար հարիւր յիսուն ութի ,

Բոլոր ամօք սա պարպակի

Եօթանասուն ` եւ հինգ յարաքարդի |

Կեցեալ յաջորդ այսմ տեղի

Քառեակ տասանց եւ հնգեկի ,

Որ 'ի մարմնոյ ելեալ աստի

Մաղթէ 'ի ձենշխիշեւ զբարի , եւ ասեւ :

Այսինքն , Սուքիաս Եպիսկոպոս Եւդոկիացի՝ հայոց
1158 թուին վախճանեցաւ 75 տարուան , իւր Պրուսայի
առաջնորդութեան 45 երորդ տարին :

Երկրորդն է Անտոն Եպիսկոպոսին գերեզմանը :
Այս հանդուցեալը ` որ բնիկ Պրուսացի էր , կերեւի
թէ տասն եւ ութն տարուոյ չափ վարած ըլլայ առաջ-

* Ար պատմութի թէ երբ այլազգիք հայոց եկեղեցին
մզկիթի վրայեր եւ ուրիշ տեղ շինուեալ հրաման չեն տուեր ,
Նղիազար ` ճապրքով մը հրահուան եկեղեցւոյն տեղն շինե-
լու հրաման առած ըլլայ , իբրեւ առաջուց ալ հայոց եկեղեց-
ւոյ տեղ , թերեւս այս բանս հասկցունել կուղէր Մարտիրոս
վարդապետ Նղիազարու թշնամին , երբ Ազդիւնուպօլիս
Նպարքոսին առջեւ Պրուսայի մէջ եւ առանց հրամա-
նի եկեղեցի շինած կ'առաջադրուէր զՆղիազար (2մշ . Պատմ .
Հայոց . երես 706) : Իսկ զըրաւեալ եկեղեցւոյն համար ալ
կ'ըսեն թէ Սէթ—պաշը ըստած թաղը ամայի թողուած Հաճի
Իսկէնտէր ճամբսին է : Հաւանականութենէն չատ հեռի չէ
վասն զի հազարակաց վկայութենէն զատ , հայոց թաղին մէջ
տեղն ըլլալն ու շէնքին ձեւն ալ կրնան ապացոյց ըլլալ :

նորդական պաշտօնը , եթէ անյիշատակ անձ մը՝ ան-
միջապէս Ուլքիասայ յաջորդած չէ . որովհետեւ տապա-
նագրին մէջ՝ ոչ առաջնորդութեան սկիզբը նշանակած
է , եւ ոչ ալ տեղութիւնը : Որդ՝ որովհետեւ Սուքիաս
1158 թուին վախճանած է , Սնտօնի վախճանն ալ 1176
ին պատահած է , ուրեմն Սնտօնի առաջնորդութիւնն
ալ 18 տարի տեւած է :

Ահաւասիկ տապանագրին օրինակը ,

Շերիմ՝ նորդ . հողապատեան
խըշտի դիոյ տալ հանգստեան
եղբօրս այսմիկ կերտեալ կայան
վարդապետիս անտօն անուան .
Ձի էր երկրէս մեր բնական
Որհիս այս քաջ եւ խոհական
եւ քաղաքիս այս վայելչական
եղև կադեալ տէր քաջարան .
Թէ զննեցէք զերրն փոխման
ՌճՀԶ թուին վախճան* :

Երրորդն է Ներսէս պատրիարքին գերեզմանը , եւ
տապանագրին օրինակն ալ սա է :

Ներ տապանիս քընով մահու ննջեցեալ
Որ 'ի կեանս յայս արթուն հոգւովն էր կեցեալ ,
Ներսէս արհի եպիսկոպոս քաղաքի .
Որ 'ի Պօյսէն մեծէ բնութեամբ էր սերեալ :
Մա աշակերտ Մատթէոսի բարունւոյ
Եղևալ երբեմն եւ պատրիարք Բիւզանդիոյ ,
Որ յիշանել յանոպայից 'ի պատուոյ
Եւ իջուածոյ լուծման դիպեալ ըստ մարմնոյ :
Յամըս բաղումս կիսամեռիկ խեղճ գոլով :

* Մերեւի թէ տապանաքարին յօլինոյն այս վերջին տո-
ղին ոտքը միաշափ բերելու համար՝ կարդալու օտեն յիշան
թուականին գրերերուն անունը կուտար ըսելով , ոս , ճէ ,
հոյ , զա , թուին վախճան :

Այլ ոչ զբան կենարարին բաց թողլով ,
 Ջի էր արիւն անձանձիր ուսուցիչ ,
 Ըստ Բարսիլին տկառ անձամբ ժիր հոգւով :
 Սորին սիրով տուիա հարեալ մութատեան
 Եկէն մահտեսի Յօհաննէսն հոգեկան ,
 Որպէս զՅովսէփ յԱրիմաթեայն երկիւղած
 Արդար ընչիւք շինեաց սորայն զտապան :
 Որ երկսցուն 'ի մի բերան թէ տաղեն
 Մի հայր մերիւ որք զողորմին աւիցեն ,
 Անճառ թուով զողորմութիւն գտանիցեն ,
 Զեռ հարկւրեակ տասն երկու թիւ մերժեցեն :

Տապանագրիս մէջ յիշուած Մատթէոս բաբունին ,
 նոյնինքն կեսարացի Մատթէոս Սարի բսուած անուանի
 պատրիարքն է , որ առենօք Սոյ կաթողիկոս ալ ե-
 ղաւ , եւ քանի մը հեղ ալ պատրիարք Պօլսոյ :

Բայց ըստ մեր նպատակին ըննութեան արժա-
 նաւորը ԱՆՃԱՌ բառն է , որ « թուով » , գոյականին
 քով իբրեւ ածական գրուելով՝ Ներսէսի մահուան թու-
 ականը կը պարունակէ , եւ երկու բառն մէկէն « ան-
 ճառապէս » մակրային , կամ « անճառեղի » ածականին
 իմաստը կուտան , որպէս թէ բսուէր « անճառապէս գր-
 տանիցեն զողորմութիւն , կամ , գտանիցեն զանճառեղի
 ողորմութիւն » :

Այս կերպ թուական գնելը նոյնապատի եւ նոյնապատի
 ունեւորաց պէս , կ'երևի թէ կիլիկեցւոյ ժամանակը
 մտած ըլլայ ազգիս մէջ Արաքացւոյ հետեւելով . վասն-
 զի մեծն վարդան ալ հայոց ՈՂԲ թուին պատահած նե-
 ղութեանց վրայ գրելու առեն կ'ըսէ , « Իւ զի համա-
 րագիր թուականիս , ողբ էր , ըստ այնմ գործեցան և
 արդիւնքն , արժանաւոր ողբոց եւ արտասուաց , ո'չ
 միայն բանականաց , այլ եւ անբանից , լերանց եւ դաշ-
 տաց . որք ոռոգեցան արեամբ եւ արատաւօք » : Այս-
 պէս Տէր կոմիտասայ տապանագիրն յորինողն ալ թուա-
 կանին տեղը « ճառեղի » բառը դրած է , որ մեր այ-
 րուբներից հաշուով անոր գլխատման տարին կը ըլլայ ընէ ,
 որ պատահեցաւ « ՌՃԾԶ » թուականին :

Արդ « անճառ » բառը 1502 թիւ կը պարունակէ՝ որմէն ըստ պահանջման հեղինակին 312 թիւը բարձուցնելով՝ կը մնայ 1190 թիւ, որ է Ներսիսի վախճանած տարին . իբրդի հանդուցեալն՝ որ ՌԺԾԳ թուին, եւ Հիճիրէթի 1115 ին, Աւետիք պատրիարքին . . . անդամ աքսորման միջոցին չորս ամիս չափ պատրիարքութիւն ըրաւ, հանուելէն վերջը երկար առեն՝ 37 տարւոյ չափ ալ ապրեցաւ, եւ կենաց վերջին տարին երուն՝ թէ եւ կաթուածահար եւ հիւանդոտ, Պրուսայի առաջնորդ եղաւ, եւ նոյն պաշտօնին մէջ վախճանեցաւ . Այս հաշիւն ստոյգ համարելով՝ եթէ անմիջապէս Անտօն եպիսկոպոսի յաջորդած ըլլայ, անտարակոյս 14 տարի ալ առաջնորդութեան պաշտօն վարած կ'ըլլայ . վասնզի ՌԺՀԶ էն մինչև ՌԺՂ թուականը ոչ ուրիշ առաջնորդի գերեզման կայ՝ եւ ոչ յիշատակութիւն, թէ եւ կարելի է որ նոյն միջոցներուն ուրիշ մէկը քիչ ժամանակ նոյն պաշտօնը վարած ըլլայ . Յայտնի է՝ որ երկրպայական դրուցուածքիս պատճառը շարադրութեան անարուեստ, տարտամ՝ եւ անժուր խրթնութիւնն է, որ այն ժամանակները մեծ իմաստութիւն եւ ճարտարութիւն համարուած կ'երևի, եւ դուրսէ հիմակ ալ ոմանց առջեւ յարգման ունենայ, բայց քանի որ յօրինողն արուեստին անհմուտ ըլլալով գրուածքէն յստակ եւ որոշ իմաստ մը կարող չէ ցոլացունել, երբ ալ ըլլայ՝ գովելի բան է չենք կրնար ըսել :

Այն խաղ արորժակն ունեցած է Պօլսոյ պատրիարքական դպրոցի դասասաց Տիւրիկեցի Պօղոս վարժապետն ալ, որ իւր գրուածոց մէջ աշակերտ կ'անուանէ զինքն Վաղտասար եւ Արսէն վարժապետաց : Սա՝ Բաշա Էֆէն անուն ոտանաւոր դրքին վերջը՝ զոր իւր աշակերտաց, այսինքն Բարթողիմէոս*, Թադէոս, Թովմաս

* Ասիկա է անուանի Բարթողիմէոս Վաղտարիկ առաջնորդը, երևելին յաշակերտս Զաքարիա՝ պատրիարքի Վաղտասարեայ, որ ՌԱԿԻն Ղաբանցի Պետրոս բանաստեղծ եւ

եւ Պետրոս վարդապետաց խնդրանօք գրած է , եւ
յասկապէս Բարթողիմէոսի կ'ընծայէ , թուականն ալ
այսպէս կըդնէ :

Բարթողիմէ' , զխաչն 'ի միտ առ ,
Թաղէ' , վրկչին մը լինիր սառ
Թովմաս , Պետրոս , 'ի կիրս եւ յառ ,
Լրումն թուի' վարել միդառ :

Այս տողերուն միջութեան պատճառը “միդառ”
աննշան ձայնն է , զոր թուականի համար հազար նեղու
թեամբ դուր եւ մըս տողերն բունի ասոր յանգին յար
մարցունցեր է* :

Առաւել այլանդակ է “Պատկեր փրկութեան” Ը-
սուած Աւագ ուրբաթու ճառին թուականը՝ զոր Թա-
ղէոս եւ Բարթողիմէոս վարդապետաց կ'ընուիրէ :

Շիշմէ որ քեզ դժուարաբեկ ո'վ Բարթու ,
'Լիմէոսիդ' զթիւն հաւառման տալն հարթու
Ուաղմի բանից տեւեա թաղ դեա զուարթու
'Իէոսի առնէ թիւն եղերման տեր զարթու :

Դու ինչ կ'ուզես այն հասկցիր , բաւական է որ թուա
կանի տեղ “շիշմէ եւ ուաղմի” ձայնից դրուած ըլլալն
բմանաս , որ երկուքն ալ ՌՄԻՆ , 1227 հայոց թուակա-
նը կըցուցընին :

Ուստի քերթողք եւ իմաստունք՝ այսպիսի գրուա-
ծոց մէջ խրթնութիւն բանեցունելն իրաւամբ սերժած
են , վասն զի յիշատակարանք գրոց եւ տապանա-
գիրք եւ ասոնց նման գրուածք պատմութեանց էա-
կան աղբիւրներ ըլլալով , հարկ է՝ որ պատմութեան

պիսկոպոսին վախճանէն ետքը Նսկամիլիոյ եւ մեր Վանաց
առաջնորդ եղաւ , վանքը նորոգեց , եկեղեցին շինեց . 1800
փրկչի թուականին կաթողիկոս ընտրուեցաւ , բայց չընդու-
նեց , եւ հայոց ՌՄՍԷ թուականին վախճանեցաւ :

* Միգառ ՌՄԻՆ 1227 թիւ կըպարունակէ , որ է դրուա-
ծոյն գրութեան տարին :

պահանջած հանգամանքներն յիովին ունենան , այսինքն ոչ միայն քաղցր կամ դեղեղիկ , այլ եւ ըլլան բազայայտ , հաւանական եւ համառօտ ։

Չորրորդն է Գարրիէլ վարդապետին գերեզմանը , որոյ տապանագրին օրինակը սա հետեւեալն է ։

Այս է տապան հանգիստ մարմնոյն
Տեառն մեծի խոր իմաստնոյն
Գարրիէլի ըրարունդն
Որ գործապետ էր մեծ գահուն
Սուրբ Սաղիմայ գեր Աթոռոյն ,
Երեսնամեայ ծառայ գոյոյն
Եղեւ տեղւոյս դէտ քաջագոյն ,
Բայց յոյժ տկար 'ի կեանս մարմնոյն ,
Ուստի եհաս մահ սաստկագոյն ,
Փոխեաց զհոգին 'ի փառս վերնոյն
Հազար երկու հարիւր թուին
Տուք զողորմի խղճօւկ հոգւոյն ։

Արդ ' Ներսէս ՌճՂ թուին վախճանած ըլլալով՝
Եթէ անմիջապէս Գարրիէլ անոր յաջորդած համարինք
ամբողջ առող տարի առաջնորդութիւն ըրած կ'ըլլայ ։
Հինգերորդն է Գէորգ Եպիսկոպոսին գերեզմանը
սա տապանագրով ։

Տապանս ազնիւ առն աննման
Հողապատեան յարկ անդերան ,
Բերէ 'ի ցոյց յայտ յանդիման
Զօրքն վերջին հանուրց մարդկան ,
Որպէս ցորեան հասեալ հնձման
Գայ ժողովի 'ի շտեմարան ,
Սոյնպէս հանուրք բանակենդան
Ելմամբ հոգւոյն առնուն վախճան ։
Իսկ որ եղեալս է յայս տապան ,
Էր գեր ազնիւ գեր յարգական ,
Պետն Գէորգ սիրոյ մառան ,
Որ յոյժ բազմաց էր սիրական ,
Ծընման տեղին զաբանըտտան ։

եղեւ քարոզ յոյժ քաղցրաբան ,
 Մուծեալ 'ի դործ նուիրակութեան ,
 Էջմիածնի հայոց սուրբ տան ,
 Լեալ Պատրիարք եւ Բիւզանդիոն
 Յինքըն ձգեաց զամենեսեան ,
 Ապա տեղւոյս յաջորդութեան
 Հիանալի էառ վախճան ,
 Եղեւ վախճան սորա կենի
 Մերմեռ հաշուի թուականի .

Տապանադրին թուականը տաճկական « մերմեռ »
 բառին , եւ հայերէն աննշան ձայնին մէջ կրպարունա-
 կի : Զօրինողն անսովոր վարպետութիւն մի բանեցուցեր
 է , զի առաջին « մեր » դերանունը « մեռ » վանկին
 հետ միահետ գրելովը , կամ ահանջի այնպէս հնչուե-
 լով , յոգոր , կամ կարգադոր « մերմեռ » ոչյաղգական
 բառը կը կարծէ . բայց երբ ուշադրութեամբ առաջին
 վանկը զատելով դերանունը հասկնաս , իսկոյն յայտնի
 կրտեսնուի որ վերջի « մեռ » վանկն է թուականը .
 Իւ որովհետեւ « մեռ » այբուբենի հաշուով , ՌՄԵ
 թուականը կրնանալէ , ուստի եւ հանդուցելոյն վաղ-
 ճանն այ նոյն տարին իմանալու ենք : Իւ ստոյգն ալ
 այնպէս է , վասն զի երբ , Մինաս պատրիարք ՌՄ
 թուին կաթողիկոս ընտրուելով , Գէորգ անոր տեղն
 յաջորդեց պատոհմութեան , ամբողջ տարի մի զայն
 պաշտօնը վարելէն վերջը , կամեցողութեամբ մեծանուն
 Իսղուպ աղայի ակնեցւոյ , Թոգուց պատրիարքութիւնը
 եւ Պրուսայու առաջնորդ գրկուեցաւ , ուր չորս տարւոյ
 չափ նոյն պաշտօնն ամենայն սիրով եւ փութով ըստ ար-
 ժանւոյն վարելով : ՌՄԵ թուին վաղճանեցաւ : Հան-
 գուցելոյս բարուց եւ ընաւորութեան ազնուութեան ոչ
 միայն տապանագիրը այրեւ Պրուսացիք ալ վկայած են
 երկարատեւ անոր բարերարութեանց յիշատակին հա-
 մար . բաղմերախտ առաջնորդաց կարգին . Ս . Պատա-
 րագին մէջ ասոր անունն ալ յիշելով : Նոյնպէս Հ . Մ .
 Զամբեանց հայոց պատմութեան մէջ գինքը « քաղաքա-

վար , մարդասէր , ողորմած , եւ շահեցող ամենայնի »
կ'անուանէ :

Այս համառօտ բաղատութիւնն տալէն վերջը , հարկ 'կըհամարիմ . ասոնց յաջորդող առաջնորդ աղ ժաւանակագրութիւնն ալ շարունակել մինչև մեր օրո , յուսալով ' որ դուքէ ոմանց հաճելի ըլլայ , միանգամայն եւ առիթ մը ' որ իրենց կողմի աղգային անցից վրայով ունեցած տեղեկութիւննին գրով աղգայնոց հաղորդելու աշխատութիւնը սիրով յանձն առնուն : Սողոք է' որ այս յիշեալ Գէորգ վարդապետէն սկսեալ ' մինչև կէսաբացի մեր յուսահողի Պօղոս Ս. Արքեպիսկոպոսի առաջնորդութիւնը , գրեթէ 33 տարւոյ միջոց , քանի առաջնորդ , եւ որչափ ժամանակ տեւելնին յայտնի չէ , կամ թէ ըսենք , թէ եւ գիտնամք անուննին , սակայն , առաջնորդութեան սկզբնաւորութիւնն ու տեւողութիւնն ըստ մեզ անստոյգ ըլլալով , այս Գէորգ վարդապետի յաջորդներն առանց թուականի գնել ստիպուած ենք , ոմանց միայն առաջնորդ գտնուած տարին նշանակելն հէրիք համարելով :

	Միւլէն առաջն.	Վախճան	Տեւողութեան
Սուքիաս	ՌՃԺԳ. 1764	ՌՃԽԲ 1769	45
Անտօն	ՌՃԾԲ 1769	ՌՃՀԶ 1727	18
Ներսէս	ՌՃՀԶ 1727	ՌՃՂ 1741	14
Գաբրիէլ	ՌՃԶ 1741	ՌՄ 1751	10
Գէորգ	ՌՄ 1751	ՌՄԵ 1756	5

Սահուէլ Եղնկացի ՌՄԺԲ—ԺԳ. 1763—64 : Ասիկա պըրուսացի ալ կըսուի նոյն քաղաքին առաջնորդութիւն ընելովը :

Յօհաննէս վարդապետ Համատանցի . ՌՄԻԳ. 1780 . որ հետեւեալ տարին պրստրիարք ալ եղաւ առան ամնոյ չափ ու վերջէն Ամասիա գրկուեցաւ :

Զաքարիա վարդապետ Պատրիարք կաղզուանցի , համատանցւոյն տեղը որ տասն ամսէն վերջը վերստին պատրիարք եղաւ :

Պօղոս վարդապետ կեսաբացի Ղարախօշեանց , աշակերտ Զաքարիա Պատրիարքի կաղզուանցւոյ , որ ՌՄԼԶ.

1787 ին՝ մինչդեռ սոսկ վարդապետ էր՝ առաջնորդ եղաւ Պրուսայի եւ Ռ.Մ. 1791 իննոյն վիճակին վրայ եպիսկոպոս ալ ձեռնադրուելով, իբր 24 տարի հոգւոյ տեսչի մը վայելած կատարեալ արթնութեամբ կառավարեց, ալ լազգի եւ մերազգի հակառակորդներէ մեծամեծ նեղութիւններ կրեց, եւ մինչ պաշտօնէ ինկած Պօլիս Ղալաթիոյ Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցին քարոզչութեամբ կրդեգրէր : 1810 ին, Նիկոմիդիոյ վիճակին եւ մեր Արմաշու վանաց առաջնորդ ընտրուեցաւ, եւ յիշ ժամանակէն դարձեալ Պրուսայի վիճակն եւս իրեն յանձնուելով, երկուքը մէկէն կառավարեց իբր 15 տարի : 1820 ին ՚ի հիմանց շինեց վանքին տաճարն ալ՝ զոր տպստամբ 16 տարի առաջ այրեր էին, եւ Ռ.Մ. 1825 ռոգոստոս 6 ին վախճանելով՝ նոյն տաճարին գաւիթը թաղուեցաւ՝ ինչպէս ինքը պատուիրած էր : Պետրոս վարդապետ Պրուսայի՝ աշակերտ նորա եւ կարգակից Ստեփանոս Եպիսկոպոսի, Աղաւնի Պատրիարք կոչեցելոյ : Վանդի Պօղոս Սրբազանի վախճանէն վերջը՝ կրկին վիճակները բաժնուելով՝ նոյն տարին Նիկոմիդիոյ եւ վանաց առաջնորդութիւնն Ստեփանոսի՝ Պրուսայի վիճակն ալ Պետրոսի յանձնուեցաւ, որ 4—5 տարի էն հանուելով Պանարմայի առաջնորդ եղաւ, եւ նոյն պաշտօնին մէջ վախճանեցաւ :

Յարութիւն վարդապետ Ուրհայեցի միաբան Ս. Երուսաղէմի, որ քանի մի տարիէն հրաժարեցաւ :

Մատթէոս վարդապետ Պոլսեցի . 1827 — 1842 ին միջոցները . որ 1844 ին Պատրիարք ըլլալով՝ 1848 ին հրաժարեցաւ . 1853 ին Արմաշու վանաց եւ Նիկիոյ վիճակին առաջնորդ եղաւ, եւ 1855 ին հրաժարեցաւ : 1858 ին Ս. Էջմիածնի կաթողիկոս ընտրուեցաւ, 1865 վախճանեցաւ, եւ հոն թաղուեցաւ :

Պօղոս վարդապետ թաքթաքեան սրբուսայի, յաշակերտաց կեսարացի Պօղոս Սրբազանի, եւ միաբան Արմաշու վանաց, որ նախ՝ Պօլիս աղաւնի Սրբազանին առաջին պատրիարքութեան ատեն, 5 տարւոյ չափ փոխանորդութիւն ընելէն վերջը, Զմիւռնիոյ առաջնորդ

եղաւ . Ստեփաննոսի երկրորդ անգամ Պատրիարքութեան տեն 1840 ին իւր վիճակէն կանչուելով պատրիարքի խորհրդական դրուեցաւ . այս միջոցին պատահելով Պրուսայի առաջնորդ ընտրուելը՝ անձամբ չգնաց, այլ իր տեղը փոխանորդ զրկեց մեր վանաց միաբաններէն զԵփրեմ վարդապետ : Պօղոս՝ Ստեփաննոսի պարիարքութենէ ելնելէն վերջը վանական կենաց փափաքելով անոր հետ վանք դարձաւ , եւ անոր հաճութեամբ ու կամօք նորոգեց ժառանգաւորաց ուսումնարանը : 1844 ին վերջերը Անկիւրիոյ վիճակին առաջնորդ զրկուեցաւ , ուր քանի մը տարի մնալէն վերջը՝ Թախանձանօք Զմիւռնացւոց առաջին վիճակին վրայ հաստատուեցաւ : 1862 ին վերջը Պօլսոյ պատրիարք եղաւ , եւ 1869 ի սկիզբն հանուելով՝ Զմիւռնիա վերադարձաւ , եւ հոն վախճանեցաւ .

Յարութիւն վարդապետ Ուրհայեցի վերստին քանի մը տարի .

Դէորք վարդապետ Պօլսեցի , արդի վեհափառ Ս. Կաթօղիկոսը , որ 1858 հոկտեմբերի վերջերը Կ. Պօլսոյ պատրիարք եղաւ իբր երկու տարի , վերջէն իւր վիճակը դառնալով՝ շինեց քաղաքին եկեղեցին ու գալոյցը՝ որ մեծ հրդեհի ատեն այրած էին , եւ 1867 ին Ռուսիոյ եւ Տաճկաստանի հայոց ընդհանուր հաճութեամբ կաթօղիկոս ընտրուեցաւ :

Բարթողիմէս վարդապետ՝ Պօլսեցի արդի Ս. Առաջնորդը՝ աշակերտ վեհափառին .

ՅՈՒՀԱՆՆԷՍ ՄԱՎԵՍՆ

* Առաջնորդաց « վարդապետ » պատուանունը ըստ հին սովորութեան « Եպիսկոպոս » ալ իմանալու է :

Բ Ա Ր Ո Յ Ա Կ Ա Ն

ԻՐԱԽՈՒՆՔ ԱՅԼՈՅ

Ջամնայն զոր միանգամ կա-
մրջիք թէ արասցեն ձեզ մար-
դիկ՝ այնպէս եւ դուք արա-
րէք նոցա . զի այս իսկ են օ-
րէնք եւ մարդարէքն ,
Մատթ . է . 12 :

Մեր առ այլս ունեցած պարսքերնիս երկու են .
Առիւ ղընել եւ Բարիւ ղընել :

Այլոց չարիք չընելն՝ անոնց կենաց , բարոյականին ,
ազատութեան , պատուոյն եւ հարստութեան չմնասելն է :

Պատուէր մը կայ՝ որ ամենեւին վիճաբանութեան
ներքեւ չի նար , այս է՝ Մի՛ սղանա՛նք : Գիտենք որ ամեն
մարդ ալ այս պատուէրն իւր ընդհանուր ձեւոյն ներ-
քեւ ընդունելու մասին միաբան է . բայց յիշեալ պա-
տուէրին դէմ իբրեւ առարկութիւն քանի մը խնդիրներ
կան՝ զորս պէտք է քննել :

Առաջին՝ օրինաւոր պաշտպանութեան համար
մարդասպանութիւն , երկրորդ՝ մահուան պատիժ ,
երրորդ՝ քաղաքական սպանութիւն , չորրորդ՝ մե-
նամարտութիւն , հինգերորդ՝ պատերազմ :

Ա.

Յայտնի է՝ թէ բարոյական դիտակցութիւնն օրինաւոր պաշտպանութեան համար կատարուած մարդասպանութիւնը չբաւարարտէր : Երբ մէկը յանիրաւի կեանքս դաւաճանել սպառնայ, ինքզինքս պաշտպանելու իրաւունք ունիմ, եւ եթէ ինքզինքս պաշտպանելու հարկաւորութիւնը ստիպէ զիս թշնամոյս կեանքը վերցնել՝ բնաւ իրաւանց հակառակած չեմ ըլլար : Միայն այն ատեն բարոյականը թշնամանաժ կ'ըլլամ՝ երբ թշնամիս կը մեռցունեմ, թէ եւ վստահ եմ որ կըրնամ անոր յարձակման դիմաքրել առանց իրեն մահ սպառնաւորու. կամ՝ երբ կրած նախադէպս մարդ մը մեռցունելու արժանի բան չէ : Ուրեմն առանց մանրամասնութեանց իջնելու՝ ընդհանուր կերպով կրնանք ըսել՝ թէ երբ օրինաւոր պաշտպանութեան համար կատարուած մարդասպանութիւնը հարկաւոր չէ, նոյն սպանութիւնը մեղապարտ կը համարուի :

Այս առաջին խնդիրը խիստ հարկաւոր է, որովհետեւ միւսներն ասկէց կախումն ունին. Երբ ընկերութիւնը յանցաւորի մը կեանքը վերցունէ, արդեօք օրինաւոր պաշտպանութեան համար սպանութիւն գործող կրնայ համարուիլ. — Այո՝ : Կանոնը բացարձակապէս թէ՛ ընկերութեան եւ թէ՛ անհատից համար մի եւ նոյն է, եւ միայն այն ատեն յանուն օրինաց գործուած մարդասպանութիւնը մեղապարտ կը համարուի, երբ հարկը չպահանջէր : Այսպէս ուրեմն ջերմ վիճաբանութեանց տեղի տուող մահուան պատժոյ օրինաւորութեան խնդիրը քիչ մը կը պարզուի, եւ սակետը կը մնայ լուծելու՝ թէ երբ արդեամբ ապացուցուի որ մահուան պատժոյ բնաջինջ ըլլալով՝ ընկերութիւնն ապահով չկրնար մնալ, այն ատեն մահուան պատժին օրինաւոր է, միայն թէ բացարձակ կերպով

հարկ եղած ատեն չկատարուի ։

Սակայն միթէ ասոր ապացուցութիւնը կարելի՞ է ։ Ասիկա այնպիսի կէտ մ' է՝ որուն վրայ տեսական բարոյականը վճիռ մը չկրնար տալ , որովհետեւ ըստ տեղեաց եւ ըստ ժամանակին մահուան պատիժը կրնայ հարկաւոր ըլլալ կամ չըլլալ ։ Յնագորոյն չարչարանքները բնաւ հարկաւոր , ներելի եւ օրինաւոր չեն , նոյնպէս ալ պէտք է որ մահուան պատժոյ հարկաւորութիւնն եւ հետեւեալ օրինաւորութիւնը քաղաքակրթութեան յառաջագիմութեանց հետ անհետանան ։

Ընկերութեան սպանութիւն գործելու իրաւանց դէմ ելնէք առարկութիւն կայ , առաջինը դատաստանական սխալմանց կարելիութենէն ծագումն առած է , ոսիկա յանցանաց իրաւագէտներուն կը վերաբերի ։ Սակայն երբ դատաստանական ատեանը մէկուն յանցասոր ըլլալը կ'ստուգէ , եւ ոմանք յանխորհուրդս կ'ըսեն՝ թէ բնաւ կարելի չէ , այն ատեն այս առաջին առարկութիւնը բոլորովին անհիմն եւ անզօր կը համարուի եւ ընդդէմ պատժական օրինաց ։

Ընկերութեան սպանութիւն գործելու իրաւանց դէմ եղած երկրորդ առարկութիւնն՝ արդի ընկերական կարգին դէշ դերքէն ծագած է ։ Առանց զմեզ կառավարող ատեաններուն վրայ դատաստան ընելու եւ կարծիք յայտնելու , պարզապէս կը պատասխանենք թէ ընկերութիւն մը իւր վրայ չկրնար կասկածիլ , ընկերական կարգին գրից օրինաւորութիւնն ընկերական իշխանութեան գործերուն վրայ հիմնեալ է ։ Այս երկրորդ առարկութիւնն ընտրներն այնպիսի ենթադրութեամբ կը ձեռնարկեն՝ զոր իրենց հակառակորդք չեն կրնար ընդունել ։

Վերջապէս երրորդ առարկութիւնն որ ամենէն աւելի արմատական է եւ մինչև անդամ հանճարեղ հոգիներ ալ խռոված , մարդուն զմարդ սպաննելու իրաւունք չունենալէն ծագումն առած է ։ Յիրաւի , մենք ալ համակարծիք ենք այս մասին , իբրաց առեալ օրինաւոր պաշտպանութեան համար կատարուած մարդաս

պանութիւնը : Ըստ մեզ այս երրորդ առարկութիւնն
ընելը բոլորովին անօգուտ է :

Յիրաւի , բոլոր այս խօսքերոյ ծանր եւ բոռելոյ
արժանի են , բայց ամէն բանի մէջ ալ համոզմամբ վր-
կայութիւն տալ պէտք է : Մահուան պատիժն օրինա-
ւոր է՝ երբ հարկը սրահանջէ . բնեւորութիւնը մարդաս-
պանները մեռցունելով , միայն օրինաւոր պաշտպանու-
թեան իրաւունքը կատարած կ'ըլլայ : Իւր պարտքն է
այս զարհուրելի իրաւունքը տեղը տանել , որովհետեւ
մարդասպանին վրայ առանց կատարեալ վատահումիւն
ունենայու եւ անուհետեւ ազատելու , Վրնար գլխաւորու-
թեան բեմը տաղարիչ : Գատառտանական սխալումը կը
զարհուրեցնէ դմարդ . թէ՛ օրէնսդիր եւ թէ՛ դատա-
ւոր թող այս սխալումն Պատուծոյ առջև քաւեն :

Պահնէն աւելի զարհուրելի բանն այն է որ երբեմն
դործոյն կամ եղելութեան վրայ կը խարուինք . օրինա-
կի համար , երբոր մարդ մը իւր չդործած յանցանքին
համար կը մեռցունենք . ողորակի թշուառութեան մէջ
կ'իյնանք . երբ օրէնք մը մահուան պատիժ հրամայէ
խղճին չգատապարտած դործոյն համար , տոյ՛ ալ ա-
ւելի միտքերը եր խռովին : Վասն եւ առանց այն գրեալ
օրինաց՝ որ քարոյական օրինաց հաւատարիմ արձագան-
գը չէ : Ընկերութիւն մը կը կորսուի՝ եթէ եղմնակցու-
թեան ոգին եւ ոչ թէ արդարութիւնն : Դր օրինաց
հեղինակը , այն ատեն տապարը փոխանակ պատժա-
պարաներու՝ մարտիրոսներու գլուխ կը կտրէ :

Քաղաքական սպանութիւնը հիմնապէս դատապար-
տելի է՝ ո՛ր տեսութեամբ ալ մտածենք . և նկատենք ,
Մահուան պատիժն ի՛նչ ծագումն ունի , մի և նոյնն
ունի քաղաքական սպանութիւնն ալ , սա՛ կրկին տար-
բերութեամբ որ մահուան պատժոյ մէջ կառավարու-
թիւնն է որ ըստ օրինաց վճիռ կ'արձակէ : մինչդեռ
քաղաքական սպանութեան մէջ՝ մի և նոյն մարդն է՝ որ
օրէնքը կը շինէ , վճիռը կ'արձակէ և կը գործադրէ
զայն : Արդ , նոյն իսկ չար գիրք ունեցող ընկերութիւնն

և փնասկար օրէնքը գոնէ մեղի բաւական մեծ երաջխաւորութիւն կ'ուտան , բայց անհատի մը կիրքը , հաճութիւնը և սխալ դատումը բնաւ երաջխաւորութիւն մը չունին : Դարձեալ մահուան պատժոյ օրինաւորութիւնը զայն վճռող իշխանութեան օրինաւորութենէն և օրինաց կատարելութենէն կը ծագի : Եթէ բռնապետ իշխան մը մէկը հրացանի բռնել տայ առանց դատի , ասիկա ոչ թէ մահուան պատիժ՝ այլ պարզապէս մարդասպանութիւն կը կոչուի , և եթէ , յանցաւորը մահուան արժանի ալ ըլլայ՝ կառավարութիւնը մեղապարտ կը համարուի առանց դատաստանի մարդ մեռցնել տալուն համար : Եթէ այս սկզբունքները ճիշդ են , ինչպէս կարելի է քաղաքական սպանութիւնն ընդունել , որ ամենուն որոշումը անհատի մը կամաց իշխանութեան կը հնազանդեցունէ :

Խիստ հարեւանցի կը խորհինք իրաւանց վրայ , որովհետեւ մարդիկ կան՝ որ մահուան պատիժը կը դատապարտեն և քաղաքական սպանութիւնը կը վաւերացունեն :

Մենամարտութիւնը բնաւ ներքի չէ : Եթէ ինքզինքն իր պաշտպանելու հարկաւորութիւնը ստիպէ զմեզ առանց օրինաց արդարութեան գիմելու մենամարտել , բարբարոսութիւնը քաղաքակրթութեան տեղ դրած կը լլանք :

Մենամարտութիւնն աւելի պատուոյ երբեմն ալ ամենադոյզն և տղայական իրաց համար տեղի կունենայ : Ինչ որ ալ ըլլայ , պէտք է օրինաց գիմել , որովհետեւ այս տեսակ կռիւը բնաւ մարդասպանութենէ տարբերութիւն չունի :

Ճատ անգամ կը պատահի որ երկու հակառակորդներէն մին՝ իւր ղէնքը դորժածելու մասին տկար կը գտնուի . և աւելի զո՞քան թէ պատերազմող կը համարուի , իրաւացի չէ՞ հետեցնելը թէ միւսն ալ մարդասպան է քան մենամարտիկ :

Աշխարհակալութիւններ ընելու նպատակաւ պատերազմը, առանց երկու կողմանէ դրդուման պատերազմը, կամ մէկ խօսքով, առանց բաղարձակ հարկաւորութեան պատերազմը եղեւնագործութիւն է: Կառավարութիւնները պատերազմի որչափ պիտի ասն, երբ երկրին չահն ու պատիւը պահանջէ, այն ատեն պատերազմը կրնայ արդարանալի կողմն ունենալ: Եթէ կառավարութիւնները հարստութեամբ, թեթեւամտութեամբ եւ առանց ընդհանուր շահերու՝ կերպ մը քաղաքականութեամբ պատերազմը քեզ մը հնարեն, յիշուի Ստուծոյ առջև պատասխանատու են թափուած արեանց համար: Սնկարելի է այս սկզբունքներն ամէն մարդու մտաց մէջ լաւ տպաւորել, որովհետեւ պատերազմը շատ հոգիներու հզօր հրապոյր մը կրներ չնչ: Մարդիկ բընականապէս զօրութիւնը կը սիրեն, եւ երբոր խնդիրը զօրութեան գայ, ամէն բանի յանձնառու կ'ըլլան: Սակայն պէտք է խօստովանիլ՝ թէ պատերազմի սիրոյն եւ քաջութեան մէջ մեծ տարբերութիւն կայ. շատ անգամ ամենէն աւելի վատասիրտներն ամենէն աւելի պատերազմասէր կ'ըլլան, վատ եւ սնապարծ խառնիճաղանձն է որ սղաղակներ կ'արձակէ եւ պատերազմին անհրաժեշտ կ'ընէ: Մեր բարուդ այս ընթացքին դէմ պէտք է մաքառիլ, որպէսզի պատերազմները չյաճախեն: Սակայն յիշենք անգամ մը պատերազմի իրական եւ ճշմարիտ նկարագիրը. մտքերնիս բերենք զօրաց խումբերուն հրացաններով եւ ռումբերով, յերկիր տապալիլը, բանակներու ոչնչանալը, գիւղերու եւ քաղաքներու անմարդանալը. ընտանեաց ողբերն ու կոծերը, գանձուց անքատանալն եւ գործոց դադարումը: Փոխանակ պատերազմական այս կայր եւ կատաղի եռանդին եւ զգացման՝ որ շատ անգամ խօսքերով կը վերջանայ, աւելի լաւ է սղդիկ յայտ պարսուց, զգացման եւ հայրենեաց սիրոյն վրայ հիմնել, խղիւղութիւն մը անյաղթելի ընելու գաղտնիքն՝ երկրին բարքերն, օրէնքները, լեզուն եւ հոգը սիրել տալն է եւ ոչ թէ վառօդին հոտին վարժեցնելը:

Այլոց բարոյականին չմատենին ալ բնաւ միճարանու թիւն չվերողունէր : Օրէնքն այս պատուէրը չպահողը կը պատժէ եւ հասարակաց առջեւ անպատիւ կ'ընէ :

Բարոյականի հակառակ գործուած լանցանքները շատ անգամ օրէնքը չկրնար իմանալ եւ ընկերու թիւնն ալ մեղապարտ ներողութեամբ կը ծածկէ : Հոս անոնցմէ ամենէն մեծերն եւ աչքի երեւցածներն նշանակենք :

Եթէ քիչ մը ուշի ուշով նկատենք արդի ընկերու թիւնը՝ պիտի տեսնենք որ թէ պարկեշտութեամբ եւ թէ անբարոյականութեամբ խառն է :

Բարուց մէջ պատահած անտեղութիւնները կամ դեղ ծումներն ըստ մեզ խիստ հարկաւոր է քննել , որովհետեւ իմաստասիրութիւնն անկարելի կ'ընեն , եւ գրեթէ բոլոր հոգիներուն առանց փիլիսոփայութեան և առանց խոհողոյ գործել կ'ուտան : Օրինակի համար թէ՛ միայն սանական եւ թէ թատերական գրուած ող մէջ այնպիսի նկարագրութիւններ եւ պրոցուածքներ կան՝ որոնք մեզի խիստ անհեղեղ կը թուին , ուր կրնան կատակերդնութիւնք եւ այն կարգի վէպք՝ որոնք շնութեան եւ անառակութեան ջատագովութիւններ են : Կատակերդութիւն մը՝ որուն բոլոր շահը պոռնիկ կնոջ եւ բոլոր կատականքը թշնամանուած էրկանն համար է , փարուց դէմ ճշմարիտ դաւ մ'է : Անկարելի է տեսարաններու մէջ հաճոյանալ առանց միանգամայն մոլութեան կեղտ անունը ստանալու :

Եթէ փիլիսոփայ մի բարձր նիւթերու վրայ հառող գիրք մը յօրինէ , եւ անոր մէջ շնութեան ջատագովութիւն քրած եւ գրքին նպատակին հետ բնաւ վերաբերութիւն չունեցող խեղկատակ բաներ ալ գրած ըլլայ , իմաստուն կամ լաւ խորհող մարդիկ կարհամարեն նոյն փիլիսոփային եւ իւր գիրքն ալ կերպով մի կըրդատապարտուի : ասիկա արդարութիւն է : բայց եթէ միեւնոյն ջատագովութիւնը թատերական բեմերու վրայ հանուի՝ միլիոնաւոր հանդիսատեսներու առջեւ , եւ ոչ մէկուն զայրոյթը կամ խղճմանքը կը գրգռէ : Մոլութեան ա-

ուսման աստիճանը գանիկա հաճութեամբ լսելն կամ տեսնելն է :

Պէտք չէ որ դատման մէջ դիւրախար ըլլանք , կամ սլարդն ըսելով , անաշու կերպով դատենք մեր ընկերը շահու ակնկալութիւն կամ՝ բարուց թեթեւութիւն եւ ակնառութիւն մէկ կողմ՝ դնելով : Սրիշակի համար . եթէ երիտասարդ մը մեղի ըսէ՝ թէ ամուսնացեալ կին մը իրեն տարփածուն է , եւ մենք այս պատմութիւնն ամենայն հաճոյքով մօտիկ ընենք եւ բնաւ իրեն դէմ զայրոյթ չդրանք՝ կնոջ իր ամենէն ծանրակշիռ ուխտը դըրժեցուն , խաբէութեամբ իւր էրկանը վատահոլութեան եւ դժբաղանայ պատասխանելուն եւ իւր զաւակայ ապագայն եւ սանը պատիւը վտանգի դնելուն մէջ՝ զինքը քաջալերած կ'ըլլամք , 'իբրեւք՝ թէ մեր այս բարեկամըն կամ՝ ընկերըն անբարոյականութիւնը կնոջ էրկան կողմէն իմացուելով , իրարու մենամարտութեան հրաւեր կարդային . եթէ առաջինը քաջասիրտ ըլլալով աւտրճանակըն կամ՝ սրոյն առջեւ չդուլայ , բայց վարձաբէս լսայէ այս մարդուն՝ որուն կեանքը թունաւորած է , լաւ բարոյական ուսեց զեւ տեսակ մը դիւցազն կը համարուի ոմանց աչքին : Սակայն եթէ թշնամանաւած էրիկը նոյն երիտասարդը փոխանակ մենամարտութեան հրաւերելու , պատժական ատենին առաջնորդէ , ամեն բան կերպարանափոխ կ'ըլլայ . եթէ երիտասարդն երկու տարուան բանտարկութեան սասնուր իւր վարուց անբարոյականութեան համար , այս դատապարտութիւնը զինքը բոլորովին անպատիւ կ'ընէ , եւ անոնք որ երէկ նոյն երիտասարդին վրայ կ'ըմայէին , այսօր կը դժան , բարոյականի , վայելչութեան եւ դատապարտեալ կեանքի մը վրայ երկարօրէն կը ճառեն եւ համեստ մարդիկն երես աւելը խրատ կ'ըլլան . իրենց համար ոչ թէ շնութիւնն անպատուութիւն կը բերէ , այլ դատապարտութիւնը , զինուորն եւ բանալ : Պէտք չէ պարծենալ պարզեւտ մարդու տիպովս ուսննալնուս վրայ , միեւրեւ բարուց զեղծմանց եւ մոլութեանց գովեստ կը շուայենք :

Ամէն մարդ ալ թէ՛ զրպարտութիւնն եւ թէ՛ զըն-

պարտիշները կ'արհամարհէ, եւ իրաւունք է . սակայն]
ամէն օր սուտ եւ անիրաւ տարածայնութիւններ կը
հանենք պատուաւոր եւ համեստ մարդոց դէմ և բան
դործ կ'ընենք . անոնց պատիւն ոտնակոխ ընելու հա-
մար, գացած տեղերնիս նոյն տարածայնութիւնները
կրկնել շարունակ . այս ամէնն ընելով, դարձեալ ինք-
զինքնիս սուրբ եւ արդար կը համարինք : Այլ աւելին
կայ . ոմանք առանց բանին սեղեակ ըլլալու, ուրիշ-
ներուն հետեւելով, նոյն տարածայնութիւնները կը հրա-
տարակեն . ըսելով միանգամայն գռեհկաբար . Ես այն
մարդն անշտմբ չեմ ճանչնար : հասարակաց բերնին մէջ եղած արշափան-
քն ինչի՞նչ : Անք միշտ այլոց պատիւն արատաւորելու
կը ջանանք եւ խղճերնիս բնաւ զմեզ չտանջէր, բայց
ինքզինքնիս մեղապարտ կը համարինք եւ անհանգիստ
կ'ըլլանք . երբ ուրիշէն փուշ մը կամ ստակ մը դողնա-
լով, անիրաւութիւն ընենք . անհեղեմբ բան . ի՞նչ, մի-
թէ հարստութիւնը համբաւէն աւելի՞ արժէք ունի .
եթէ մէկը յանցաւոր ճանչցուի, օրէնքը կ'ուզէ որ նոյն
մարդը դատապարտելէ յառաջ հարց ու փորձներ ըլլան,
վկայներ գան եւ այնուհետեւ պէտք եղածը տնօրինուի .
բայց ընկերութեան մէջ մէկը շուտով եւ թեթեւ կեր-
պով կը դատապարտուի, այն ալ առանց ամենադոյզն
քննութեան . ասոնք ընկերութեան այն մոլութիւններն
են . զոր ամէն մարդ կը ջատագովէ, որովհետեւ ոչ ոք
անմեղ է այս մասին . Մեզի սիրելի եւ շահաւոր երե-
ցած մարդուն համար բնաւ չենք ըսեր . թէ չարախօ-
սութիւն կ'ընէ, եւ մեր խօսակցութեանց մէջ միշտ
գովեստներով կը խօսինք նոյն մարդուն վրայ, ասիկա
շուտ կեղծաւորութիւն է :

Ծմարիտ է թէ աշխարհիս բարեկեանքն մեզի ամե-
նէն աւելի սիրելին եւ թանկագինն ազատութիւնն է .
Անոնք որ քաղաքակաւ ազատութիւնը չեն ընդունիր,
քաղաքային կամ ընկերական ազատութեան ջերմ պաշտ-
պաններ են : Ասոնք կը մտածեն . թէ հարստութիւնը
ոչ ինչ է, քանի որ իրենց բարեաց և անձին տէրը չեն,
քանի որ ուղածնուն պէս չեն կրնար վարուիլ, և իրենց

ճաշակին համեմատ դաստիարակել՝ զաւակներնին , եւ առանց ուրիշին ազդեցութեան կամ միջամտութեան չեն կրնար գործերնին ուղղել անկասութեամբ և ըստ հասարակաց օրինաց ապրել :

Սակայն երբ քաղաքական կիրքեր կամ շահեր զիրենք զրդուէ՝ ընտանեկոն կենաց խաղաղութիւնն անգամ կը վրդովեն , քաղաքացիներէն գաղանական բռնութեամբ օրինաց տուած երաշխաւորութիւնները կը յադիւտակեն . ռամկապետականներ՝ մէկմէկ միտպետներ կ'ըլլան , այնպիսի գործեր կ'ընեն , որոց դէմ եղած բողոքներն անգամ անլսելի կըմնան , այնպիսի հարստահարութիւններ կամ բռնութիւններ կ'ընեն՝ որոնց դէմ ուրիշ անգամներ զինու զօրութեամբ կըմաքառուին , Արդեօք միայն կրքերը մեղի ուղեցոյց պիտի ունենանք . միթէ խորհիլ , խորհրդածել եւ արգար ըլլալ պարտքերնիս չե՞ն . անմիտ տղայաց նման բարկութեան եւ շահու խաղաղիկները ըլլալու ենք : Երանի՛ր այն մարդուն որ կրնայ իւր անցեալը միտք բերել եւ ինքն իրեն վկայել՝ թէ միշտ արդարութեան կողմը բռնած է , նոյն իսկ իւր շահերն ալ տուածելով . որովհետեւ մեր մարդկային ամենէն աւելի տխուր սեպարանն ուխտադանցութիւն է :

Ազատութեանց ամենէն յարգին և կրնանք ըսել ամենէն սուրբը , խղճի ազատութիւնն է . սակայն ամենէն աւելի արհամարհուածն է : Ուր որ կրօնք մը կայ , նոյն կրօնքը կը պահանջէ որ բացարձակ իշխէ եւ իրմէ զատ եղողներն ալ իւր իշխանութեան ներքեւ մտնեն . ասիկա հշտմբիտ է , ոչ միայն հռովմէական կրօնքին համար , որ աններող է , այլ ամէն կրօնքներու համար ալ , բուն իսկ փիլիսոփայութիւնն եւ նոյն իսկ սկեպտիկեանութիւնը նոյնը կը պահանջէ : Ասեն եղաւ որ սկեպտիկեանութիւնը բռնութեամբ , կառավարութեան մը կ'օգտին ձեւերուն դէմ՝ կը յարձակէր , տաճարները կը հայհոյէր , քուրմերը կը տարագրէր և կ'արդիւնէր որ մարդ իւր Արարչին չերկրպագանէ : Այս աններողութեամբ

Թիւնը ընդհանուրներէ մասնաւորներու իջաւ . մէկն ամբարշտութեան դէմ սկսաւ յարձակիլ , միւսն աննե-
րողութեան դէմ , եւ երկուստեք մոռցան բարոյական
գիտակցութեան սա հաստատուն օրէնքը թէ «չէշէն ա-
ղարուխան պէտէ չէ Զաւեւ : փրկաւ փայլութիւնն որ խղճի
աղատութիւնն օրինաց մէջ գրեւ տալու յաջողեցաւ ,
տակաւին չկրցաւ բարուց մէջ ալ զայն մուծանելու
դիւրին ճամբան գտնել :

Գալով դրամի խնդրոյն , այս մասին աւելի խղճող
կ'երեւինք : Բուն դողութիւնը զմարդ հասարակութեան
առջեւ անպատիւ կ'ընէ , բայց քննենք անդամ մը թէ
կեղծ ձեւերու տակ ուրիշին ստացուածոց միթէ չե՞նք
մնասեր : Բուն իսկ կրթեալ մարդկանց մէջ կան այնպի-
սիներ , որոց հաւատարմութեամբ, առանդ կը յանձնես
եւ առանց երկիւղի դրամարկեղդ բանալին կը վստահիս,
վարպետութեամբ և այլ և այլ ձևերով միլիոններ գըր-
պանսին կը լնցնեն , եւ գաղտագողի հետքներ 'ի գործ
կը դնեն ուրպէս զի չանպատուին : Առանց խելքի և ա-
ռանց աշխատութեան հարստութիւնը նենգութիւն եւ
գողութիւն է , եւ եթէ ատեանները հարց ու փորձ
չընեն , պէտք է որ հասարակութենէն անպատուին :
Կը դատապարտենք անօթութենէ մեռնելու աստիճան
հասնողն երբ հացագործէն հաց մը դողնայ , բայց կը
խնայենք ուրիշները խաբելով հարստութիւնը կրկնա-
պատկող միլիոնատէրին , որ երբեմն մէկ օրուան մէջ
հարիւր ընտանիք թշուառութեան մէջ կը ձգէ : Առանց
դրամագլխոյ , առանց աշխատութեան եւ առանց օգ-
տակար գիւտոյ միլիոն մը շահելու պարկեշտ միջոց չկայ :
Կան այնպիսի պարկեշտ մարդիկ՝ որոնք ըրենք զիրենք
արդար կը համարին գրեալ օրէնքը չթշամանելուն
համար , սակայն շատերուն բարեկեցութիւնը կը տա-
պալեն , բայց եւ այնպէս անոնց սրահները չեն անապա-
տանար , եւ ոչ ոք կը համարձակի ըստ արժանւոյն ա-
նոնց հետ վարուիլ , միշտ բարձր դիրք մը կ'ունենան
այնպիսիները : Ո՛րչափ անարդարութիւն , երբ խեղճ

մարդոց դէմ օրինաց խատութիւնն ՚ի գործ դրուի ա-
մենադոյզն իրաց համար :

Պէտք է որ՝ օրէնքները պարզ , ճիշդ , հանրական
եւ անդեաց յարմար եւ առաքինութեան ալ ձեռնառու
ըլլան , Դարձեալ պէտք է որ օրէնքները խիստ ըլլան ,
այլ դատաւորներուն բնաւ ներելի չէ . որովհետեւ աւե-
լի լաւ է վնասապարտն արձակելու վտանդը յանձն առ-
նուլ քան դատապարտել անմեղը . առաջնոյն մէջ միայն
դատաստանական սխալ գործուած կ'ըլլայ , իսկ եր-
կրորդին մէջ ամբարշտութիւն :

Օրէնքներն որչափ գերազանց ըլլան , այնչափ աւե-
լի վնասակար է անոնց հետեւը . եթէ յոռի օրէնքնե-
րը պահուին , լաւագոյն կը համարուին առ ոտն կոխո-
ւած գերազանց օրէնքներէն ,

Յաճախ օրէնք վտփփխելէն աւելի բազմալուսնոյ
բան չկայ :

Վ Ե Պ

Հ Ա Ճ Ի՝ Ս Ա Ֆ Է Ր

ԹՈՐՄԷ Ի ՍԵՄԵՐԳԼԱՆՏ

(Շարունակական. Տե՛ր թի՛վ Ժ. ԷԷԿ. 610.)

Զ.

ԿՍՅՍԵՐ ՓՈԽԱՆՈՐԴԸ

187 . . . մայիս 18 ին , ընդհանուր սպարապետը ,
 Թուրքաստանի ընդհանուր կառավարիչը , Ռուսաստա-
 նի մէջ կայսեր , իսկ Թուրքաստանի մէջ ալ Աստուծոյ
 օգնական — զօրապետը Թիմուրի մայրաքաղաքը պիտի
 մտնէր :

Տուներուն վրայ ռուսական գրոշակներ պարզուած
 էին , ճամբայները մաքրուած եւ զօրաց խումբերը Նո-
 րին Բարձրութեան անդնելիք փողոցներուն մէջ շարուած
 էին . Առաջտեան խիստ կանուխ Սարթիները հետա-
 քրքիլ իրենց նոր տէրը տեսնելու , փողոցին երկայնու-
 թեանը տուներուն միահարթ տանեաց վրայ խումբ
 խումբ շարուած էին :

Արեգական շառաւիղները քաղաքին սպիտակ որմերուն վրայ կըցօլալին եւ բեկբեկելով Պարթիներուն քառանկին գլխարկներուն վրայ կրփալիլէին և խուրճ խուրճ դրուած հրացաններուն սուխները կըշողոցողնէին :

Ժամը տասնեւմէկն էր : Հեղձուցիչ ջերմութիւն մը կար , զինուորներն առուակին երկայնութիւնը կեցած՝ երբեմն երբեմն կըցածնային ջրով իրենց քրտնալիր ճակատները զովացնելու համար : Պարթիները տանեաց վրայ , զինուորներն ալ փոշոցին մէջ իրարու հետ ցած ձայնով կըխօսէին :

Երբեմն հեծեալ մը արագութեամբ կ'անցնէր եւ դէպ 'ի պալատին կողմը կ'արշաւէր , որուն կը յաճօրդէր երաժշտական քաղցր եւ ներդաշնակաւոր հնչիւնը :

Ժամը տասն եւ մէկ ու կէսի մօտ էր . հետեւակալ զօրաց փաշա մը կանոնաւոր քայլով քաղաքին մէջէն տնցաւ : Զինուորաց միօրադոյն շապիկներն եւ պաշտօնական փառակները փոշիէն սեւցած էին : Այս հետեւակալօրքերը խիստ երկայն ճամբօրդութիւն մ'ըրած էին :

Հետեւակալօրաց ետեւէն թնթանօթածիզ զօրաց խումբ մը կար . զինուոց շապիւնք , թնթանօթներուն ոտլներուն բաղխելու ձայնք , երիվարաց փնթիւններն եւ անուոց շառաչիւնք պատերազմական երաժշտութիւն մը կը ձեւացնէին , որ ամբողջ քառորդ մը բոլոր քաղաքին լուրթիւնը խռովեց , որովհետեւ ամէնն ալ սպարապետին դալուն կ'սպասէին :

Օգնական—զօրապետ մը շտապաւ անցնելով ,

— Սպարապետը , ազադակեց ձիուն վրայէն :

Զինուորներն հրացաններն տունելու վազելոյն եւ Պարթիները տանեաց եղերքը խմբուեցան : Զնդապետ մը համադրեցաւով հագուած , մօտակալ տուններուն մէկուն մէջէն դուրս ելլելով՝ 'ի կարգ հրաւիրեց 'զինուորները :

Զինուորները հրացաններն տուած ատեն՝ զինուոց շաչիւն մը լուսեցաւ . վերջը խորին եւ մեծ լուրթիւն մը տիրեց :

Փողոցին ծայրը սեւ ամպ մը երեւցաւ եւ վայրկեան մը ամբողջին որմերուն տեսքը խափանեց : Ուրախ յիսուն քօղաքներու անկանոն գումարտակ մը , կապոյտ զգեստներ հագած , դրուագեալ գլխարկներ դրած , պզտիկ ձիերու վրայ հեծած եւ ձեռքերնին ալ երկայն նիզակներ բռնած , բոլոր փողոցն անկարգութեամբ լեցուցին : Գումարտակին մէջ տեղը ուժ անուով կառք մը կար , զոր չորս պատերազմական ձի կրտանէին : Ոնկարելի էր փուշոյն պատճառաւ կառքին մէջ եղողներն տեսնել :

Այս միջոցին դրօշակները ծռեցան , թմբուկներն պատերազմական եզանակներով հնչուեցան , եւ դորքերը դիմուք ողջունեցին : Կառքին մէջ եղողն Աստուծոյ օգնական — զօրապետն էր որ կ'անցնէր եւ Սարթիներն որոնք քօղաքներուն եւ փուշոյն մէջէն չէին կրցած իւր գլխարկին ծայրն անգամ տեսնել , իրարու ըսին .

— Իրկայնահատակ մէկն է :

Փօֆման սպարապետը լաւ բնաւորութեամբ մէկն էր : Կ'երևէր թէ նոր լաղթուած երկիրն իւր իշխանութիւնն առանց միմիջեւ կ'ընդունէր . կառքին մէջ Մօլթօֆին հետ կր խօսէր , որ զինքը գիմաւորելու դատեցած էր մարտկոցներէն դուրս :

— Այո՛ , սպարապետ , կ'ըսէր Փօֆման Մօլթօֆին , երկիրն ամէն կերպով լաւ դրից մէջ պիտի ըլլայ կարծեմ , եթէ այս ֆիւլպքները չըլլան : Վայրենիներն խիստ գարշելի են , եւ կարծեմ ասոնք բնացինք ընել պէտք է : Սրշաւանք մը ինձ անհրաժեշտ կը թուի :

— Ձեր վսեմութեան մեկնելէն անմիջապէս վերջը . ես այն անձամբ պատերազմ կ'երթամ :

Փոխադրայն խտրութեամբ անոր նայելով ,

— Դ՛ուք , բաւ . ի՛նչ յիմարութիւն . հորին կալսերական վեհախառութեան սպարապետներէն մին , Սըմրգանտի կառավարիչը , այսպիսի հէներու գէմ կեանքը վտանգի՞ պիտի դնէ : Ամենադժոյղն կորուստ մը մեր իշխանութիւնն եւ ռուս անունը կրնայ անպատիւ ընել . Ո՛չ , Պ՛չ , հրամանատար մը քրաւական է : Սպարապետ :

ձեր բարձրաստիճան պաշտօնակալաց մէջ կայ հրամանատար մը՝ որուն վրայ վստահութիւն ունենաք եւ ուրիշներէն վեր ելլէ :

— Ձկայ Տէ՛ր իմ , բայց կ'աշխատիմ որ գըտնեմ :

— Գտէ՛ք . . . : Այս անիծեալները բնաջինջ ընող պաշտօնակալը պիտի վարձատրուի իբրեւ քաջութեան գործ մը կատարող : Իմ՝ թնթանօթածիգ ղորքերէս մաս մը ձեզի կը թողում , այս յանդուգները պէտք է սանձել :

Սարթիներէն պատգամաւորութիւն մը կազմուած էր . պատգամաւորները կայսեր փոխանորդին անցնելիք փողոցը շարուած կեցած էին :

Կառքը կանկ առաւ . պահանորդ ղորքերը նշանի մը հնազանդելով , իրենց ճամբան կը շարունակէին , կողմնակի փողոց մը խստորելով , և ուրիշ յիսուն վերջապահ քօղաք կառքին ետեւի կողմը շարուեցան :

Սերել փոքրիկ խումբ մ' ալ այս վերջապահ զօրաց ետեւէն կ'ուգար , որ նոյնպէս ստիպուեցաւ կանկ առաւուն սարթի պատգամաւորաց խօսելու միջոցին :

Այս խումբը վեց հեծեալներէ կազմուած էր . Մօլօթօթին Պակրօվօ եւ Քլօց օգնական — զօրապետները , Բօֆման սպարապետին երկու օգնական-զօրապետները , ծերունի մը եւ տիկին մը : Եւրը սպիտակ հանդերձ հագած եւ յարդէ մեծ գլխարկ մը դրած էր , և զինուորական չէր երևեր . ձիով ճանապարհորդելուն գէմ սաստիկ կը հայհոյէր . իսկ ընդհակառակը տիկինն իւր ձին ամառնական յաջողակութեամբ կը գործածէր : Արեգական շերմութիւնն անոր դունատ կերպարանքին այլ և այլ դոյներ տուած էր . դիմաց գիծերը կանոնաւոր , նուրբ եւ գեղեցիկ էին : Իւր փոքրիկ , չղային եւ Շուէտի մօրթէ շինուած ձեռնոց անցուցած ձեռքով իւր ձին բռնած էր , որ անհամբերութենէն կը վրնջէր եւ բարկութենէն ինքզինքը կ'ուտէր : Շնորհալի ամառներ մանն եղողներուն հետ կը խօսակցէր առանց ամենադոյլն երկկու մը զգալու կենդանւոյն կատաղու :

— Սյո ճանապարհորդութիւնը զուարճալի է, կ'ըսէր կինը. իւրաքանչիւր քայլի նոր անսարան, անժանօթ երկիր = Ազատութիւն, արեգակ եւ միջոց, ահաւասիկ երազած զուարճութիւնն :

— Ձիդ այդչափ մի՛ չարչարէր, Լիլ, ըսաւ ծերը բարկութեամբ, թերեւս դքեղ վար ձգէ :

— Կը կասկածի՞մ, հայր, ազազակեց Լիլ, զուարթ դիմօք, երկւարը գգուելով, բայց վտանդ մը չեմ տեսներ : Սպօկարը ինձ կը հնազանդի որպէս թէ

— Մարդ մ'ըլլար, ընդմիջեց Քըց : Ա՛բողջ Սըմբըզանտ ձեզի ձեր ձիէն աւելի պիտի հնազանդի . ոչ ոք ձեր ձիուն նման անհանդարտ եւ բարկասիրտ պիտի ըլլայ :

— Յիրաւի՛, պատասխանեց Լիլ, զուարթ դէմքով :

— Ամէն կարելի ջանք 'ի դուրծ պիտի դնենք ձեզի Սըմբըզանտ կենալը սիրելի ընելու համար : Սըմբըզանտ խուրճաստանի բոլոր քաղաքներուն մէջ պատուաւոր եւ հռչակաւոր պիտի ըլլայ. երկու աստղ պիտի վայելէ, որոցմէ մին, աւանդ, թափառական է :

— Եթէ այդ քիչ մը շողորթութիւն ձեւը ինձ կը պատշաճեցունեն, պատասխանեց Լիլ, ապահով եղիք, թերեւս երկայն ատեն կ'ենամ ձեզի ծանրութիւն ըլլալու համար :

— Արջափ երջանկութիւն բոլոր Սըմբըզանտի բնակչաց համար :

— Ճշմարիտ է, էօղալէքներն եւ Սարթիններն իմիրենց մէջ կ'ենալս կ'ուզե՞ն :

— Սյո վայրենիներուն համար չեմ ըսեր, մեր ուռւս պաշտօնակալաց համար կը խօսիմ :

— Սակայն բնաւ ուռւս պաշտօնակալներուդ հետ ապրիլ չեմ ուզեր. ամէն անգ ձեզիէ մարդ կը տեսնեմ. քննելու, ճանապարհորդելու եւ տեղեկութիւն առնելու եկած եմ, եւ ասիկա, յիրաւի, ձեր մէջ կ'ենալէս եւ միշտ մի եւ նոյն բանը լսելէս աւելի կ'ըբօսայնէ դիս. Լիլ հանութիւն կառավարչին օգնական զօրապետներ :

ըէն մին քրքիջ բառնալով ,

— Եղիստաբէթ յէկօրօֆնա՝ երկայն ստենէ ի վեր դեզ իւր խայթիչ և կսկծեցողիչ խօսքերուն վարժեցուցած է , պէտք է որ հիմայ ալ գուք վարժուիք եւ համբերէք :

— Ո՛հ , ո՛վ երջանիկ պիտի չըլլայ սաստիկ վշտերու համբերել , օրիորդին պէս պաշտելի անձէ մը ծիծաղ մը ընդունելու համար , ազադակեց Քլօց :

Լիզ խոժոռեցաւ . ֆօֆմանին օղնական—զօրապետին կողմը ծռելով ,

— Ասիկա գժգոհութեան նշան է ըսաւ :

— Բա՛հ , պատասխանեց օղնական—զօրապետը , կարեորութիւն մի՛ տաք , Քլօցն է գիտէք որ Քլօցն է ձարին մարդը :

— Ո՛հ , այո՛ հա՛ , հա՛ , հա՛ :

— Պատգամաւորներն իրենց ըսելիքը լմնցուցած էին : Բօզաքները յառաջ խաղացին , խումբը շտապաւ անոնց ետեւէն գնաց և ամէն բան փողոցի մը ծայրն աներևութացաւ , փոշոյ երկայն դիժ մը թողլով :

— Սակայն Ուրլիէֆ կառավարչին իբրեւ առաջին օղնական—զօրապետը պալատը մնացած էր , եւ Մօլթթօֆէն կայսեր փոխանօրդին տրուելիք ընդունելութեան եւ կերակրոյ պատրաստութեանց կ'ըբազէր : Երեւելի հիւրին բնակութեան համար որոշուած տեղերը քննելէն վերջը , կերակրոյ սրահը մտաւ , ուր սեղանը դրուած էր : Տաճարապետը վերջին անգամ գինիներն եւ չոր խորտիկները կըդիտէր : Ո՛րչափ զարմացաւ զօրապետն երբ տեսաւ գաւաթներն եւ սրուակներն , որոնք սեղանին վրայ այնպիսի կարգաւորութեամբ շարուած էին՝ որ ֆօֆման սպարապետին անուան տառերը կընեղիցայնէին :

— Ի՞նչ է այս , հարցուց Ուրլիէֆ տաճարապետին :

— Քլօց պատուիրեց որ այսպէս ընեմ :

— Բայց այս կերպով մէկն ալ գաւաթ չկրնար առնուիլ ինչպէս պիտի խմեն :

— Պօ՛ Քլօցին այդ գիտողութիւնն ըրի , բայց պա-

տասխանեց՝ թէ հող չէ . միայն թէ երկու սպարապետներն եւ տիկինը գաւաթներ ունեւան իրենց քով . բաւական է . միւսներուն համար զնապ չունի :

Ուրլիէֆ խնդալէն մարելով ,

— Շուտով փոխեցէ՛ք այդ ձեւը , կամ ոչ
ըսաւ , ժամացոյցը նոյեւով . սպարապետը քառորդէն հոս կ'ըլլայ , հադուելու գացէ՛ք , ես կըշտկեմ :

Ուրլիէֆ խնդալը շարունակելով , սկսաւ սրուակները եւ գաւաթները կարգադրել . այս դատումն արգիւնց զինքն՝ որ դրան անձայն բացուիլը չիմանայ :

Մարթա կապոյտ չուխայէ զդեստ հադած՝ որով իւր հասակին եւ քայլերուն շքեղութիւնն ալ աւելի կ'երևեր , կերակրոյ սրահը մտաւ ձեռնոցները կոճկելով : Սպիտակ քօլով շրջապատուած քառակուսի կապոյտ գլխարկը իւր բարեձև գլուխը կը ծածկէր : Մարթա այս կերպով դարդարուած պաշտելի անձ մը կ'երևեր :

Մարթա Ուրլիէֆը տեսած տեսն խորհրդաւոր թեթեւ ժպիտ մ'արձակեց , այս ժպիտն ո'չ չար , ո'չ թշնամական , բայց եւ այնպէս բարի ալ չէր :

Մարթա զօրապետին մօտեցաւ , որ սեղանոյ անոթները կը կարդաւորէր , եւ թեթեւ կերպով իւր ձեռնոցին ծայրով զօրապետին ուսին դպաւ : Ուրլիէֆ յանկարծակի ետ դարձաւ եւ կառաւարչուհին տեսնելով յարգանք խոնարհեցաւ :

— Սարգիս , ըսաւ կինն իւր քաղցր ձայնով եւ գորովալից հայեցուածով , իրարու թշնամի՝ եղանք :

— Ո'հ , տիկին , այդ բառը ծանր է , պատասխանեց յըստութեամբ , աւելի լաւ է ըսել անտարբեր :

— Ինչո՞ւ , պատասխանեց , անցած օրուան տեղի ունեցած կռուոյն պատճառաւ : Ո'հ , բոլոր սրտովս կը ներեմ ձեզի . նոյնպէս կը ներեմ ձեզի իմ վրայ ունեցած՝ բայց գաղտնի չպահած չար կարծիքդ , որովհետեւ ամէն բան գիտեմ , պարո՞ն :

— Ահ , ձեզի ըսուած է՝ թէ

— Բնաւ , գէշ կը դատէք զիս , Սարգիս , եւ անիրաւ էք :

— Ուրդեօք ձեզի ըսի՞ն ալ թէ ձեր թշնամին չեմ .
որովհետեւ Ումիրդանտ թողլովս պիտի ապացուցանեմ :

— Ինչո՞ւ մեկնիլ կ'ուզէք , ի՞նչ յիմարութիւն :

— Կոտեսնեմ՝ թէ մեկնիլս թէ՛ ձեր և թէ՛ իմ հա-
մար աղէկ՞ է : Դարձեալ հոս գործ չունիմ :

— Ուրեմն ձեզի կատարելապէս անտարբե՞ր եղայ :

Մարթային այս խօսքը քիչ մը հարցական ձև ունէր ,
Ռըլիէֆ շուարելով չկրցաւ պատասխանել . բայց յու-
թեամբ այնպիսի չարժումմ' ըրաւ որով Մարթային խօսքը
հաստատական ընել կ'ուզէր :

— Այդպէս յանկարծակի իրարու անտարբե՞ր եղանք ,
բաւ Մարթա տեսակ մը խորամանկութեամբ , լա՛ւ ,
ներեցէ՛ք ինձ , սիրելի հօրեղբօրորդիս , ստկայն դար-
ձեալ չեմ հաւատար :

— Բայց ճշմարիտ է , պատասխանեց Ռըլիէֆ , այլ
ևս զձեղ չեմ սիրեր , Մարթա՛ , և դառնապէս կը զղջամ
երբեմն զձեզ սիրելուս վրայ :

Կինը Ռըլիէֆին այս խօսքերուն վրայ բարկութենէն
շրթունքները խածնելով ,

— Հիմայ ի՞նչ պիտի բնէք , ըսաւ Ռըլիէֆին .

— Պիտի ուզեմ որ ես ալ արշաւանաց մէջ մտնեմ ,
որովհետեւ կըլուսամ թէ մեծամեծ քաջութիւններ պի-
տի գործեմ , ուստի թշնամեցն երկիրն ասպատակող
զօրաց մէկ զնդին հրամանատարութիւնը իմ վրայ պիտի
առնում :

Ռըլիէֆ հանդարտ էր . բայց այս հանդարտութեան
ներքեւ դառնութիւն մը կար . Մարթա զրաց դայն ,
որովհետեւ քաղցր հայեցումով ձեռքը Ռըլիէֆին
երկնցներով ,

— Սարդիս , ըսաւ , յիմարութիւն մի՛ ընէք . կա-
մապաշտ և հաճոյքս տեղը տանող մէկն եմ , բայց բնա-
կանիս մէջ չար ըլլալ չկայ , միայն թէ ինձ հնազանդին
խաղաղութիւն ընենք ,

Ռըլիէֆ փայլմը ետեւ գնաց եւ առանց դէպ'ի իրեն
երկնցուցած ձեռքը բռնելու ,

— Ինչ կ'ուզէք , ըսաւ տիկնոջ , խաղաղութիւն ընե-

լու համար ,

կինը սարսափած ետ քաշուելով ,

— ջեմ հասկնար , ըսաւ թէ ինչ բսել կ'ուզէք :

— Դուք ինծի պէտք ունիք , որովհետեւ այդ բա-
րութիւնը ձեր բնութեան մէջ չկայ : Արդ համարձակու-
թեամբ ձեզի կը հարցնեմ . թէ խաղաղութիւն ընելու
համար ինչ պայման կը պահանջէք , հասկցա՞ք . հա-
ւատացէ՞ք ինձ , Մարթա' , թէ պատուոյս և արժանապա-
տութեանս յարմար բաներն ընելու համար գաղտագողի
ճամբաներու , կեղծ և համոզիչ ձևերու պէտք չու-
նիմ : Ուրեմն ինչ որ ենք , նոյնը մնանք , ըսել կ'ուզեմ
թշնամի . խօսեցէ՞ք կ'սպասեմ :

Կինն երբեմն իրեն այնչափ հպատակ գերւոյն արմա-
տական ապստոմբութեան չէր կրնար հաւատալ , և ժրջ-
տելով , թէպէտ և ժպիտը քիչ մը բռնադրօսեալ էր ,
— Այդ տեսակ խօսքեր մի' բսէք , ըսաւ , և ձեռ-
քերնիդ ինձ տուէք , թեքեաւ առ ձեզ անիրաւ գտնուած
եմ , բայց եթէ

Կինը վարանման ձեւ մը բռնեց :

— Եթէ հարցուց Ռըյիէֆ ,

— Եթէ զձեզ սիրեմ , ըսաւ կինը խոժուելով :

— Առաջին անգամը չէ որ այդ խօսքը կ'ըսէք ինձ :
Պակայն յաւ դիտէք որ պսօք ձեր սէրն ինձ անօգուտ է :
Միշտ զձեզ իբրեւ ուրիշի մը կին պիտի յորդեմ եւ բնաւ
զձեզ ատելու ամենագոյնն զգացում մ'անգամ սրտիս
մէջ տեղի պիտի չունենայ , որովհետեւ մի' մոռնաք ,
Մարթա' , թէ կրօնացի ձեզի հետ ամուսնանալ , եթէ
զիս կը սիրէք , կամ գոնէ , ըսաւ ծաղրական ձեւով ,
եթէ զիս սիրելու նպատակ ունիք , ալ աւելի իրաւամբ
պէտք է որ մեկնիմ : Արդէն զձեզ սիրելէ դադրած եմ ,
եւ չեմ ուզեր ալ որ զձեզ անարդելու զիջանիմ :

— Չէ՞ք հաւատար ինձ :

— Ո՛չ , եւ չեմ փափաքիր ալ հաւատալու :

— Սարգիս , կեցէ՛ք , կ'աղաչեմ :

— Մարթա' , հաւատացէք , որ եթէ մեկնիմ , թէ
ձեր եւ թէ իմ համար աղէկ է :

Մարթա իւր ձեռնոցներէն մին պատուեց եւ իւր աչ-
քերէն սկսաւ հուր ցայտիլ :

— Եթէ ձեզի ըսեմ, բաւ Մարթա Ռըլիէֆին, որ
նոյն իսկ ձեր ապստամբութիւնը զձեզ իմ առջեւ ալ ա-
ւելի բարձրացուց, եթէ ձեզի ըսեմ՝ թէ սկսայ զգալ որ
հպարտութիւնն երջանկութեան չնպատէր*, վերջապէս
եթէ ըսեմ ձեզի թէ կը հաւատամ որ մեծերուն մէջ մեծ եւ
զօրաւորներուն մէջ ալ զօրաւոր էք

— Սպարապետը, սպարապետը, ազադակեց ոգեւ-
պառ զինուոր մը, սրահը մանելով :

Մարթա հայեցին մէջ նայեցաւ, իւր դիտարկին
ներքեւէն դուրս ցլուած մազերուն խոպոպիքը շտկեց
եւ դուռ ելաւ Ռըլիէֆին ըսելով :

— Եր կենաք, այնպէս չէ՞ :

Զօրապետը զլուրը շարժեց, մէկ ձեռքը ճակտին
վրայ դրաւ և Մարթային ետեւէն դնաց խորին հառա-
չանք մ'արձակելով :

Թալարի — Թիմուրը* ներգ հրապարակի՝ է. Հըռ-
չակաւոր Կիօ Նաւը զոր թիմուր իւր գահուն պառաւան-
դանն քրած էր, կառավարչին պաշտօնը մտնելու դրան
դիմաց կը դռնուի : Եթէ աւանդութեան հաւատալ
պէտք է, կ'ըսուի՝ թէ այս մեծ քարը Պրուսայէն հին
փոխադրուած է : Պատին վրայ, քարին ետեւ, Մահ-
մուտ և Ապախլ — Մեհթա սուլթաններէն ստորագրեալ
երկու ֆեթան կայ, որոց մէջ էմիրներուն ուրաթ օրերն
աղօթք ընելու հրաման տրուած է. Պինձէ թիթզան
մը վրայ հին արաբական տառերով գրուած արձանա-
դրութիւն մը կայ, որ թաթար յաղթականին նախկին
մեծութեան և շքեղութեան կը վկայէ. կը կարծուի՝
թէ այս թիթզը Պալազիտ — Երլարը՝ սուլթանին դան-
ձէն վերցուած է : Հրապարակին միւս կողմը կամարա-
ձև դուռ մը կայ՝ որ ընդհանուր կառավարչին ընակա-
րանը կ'առաջնորդէ :

Մարթա Թալարի — Թիմուրին մէջ պիտի ընդունէր

* Թիմուրին ժողովոց սրահը :

կայսեր փոխանորդը : Հրապարակը մարդկանց բաղմու-
թեամբ լի էր . սլաշտօնակալները , Սարթիներուն ,
[Եօզպէքներուն և Տաճիկներուն գլխաւորները հօն ժող-
վուած էին : Մարթային մտած ատեն , քոյոր բաղմու-
թիւնն դէպ 'ի իւր կողմը գնաց . նոյն միջոցին գիմացի
դուռը բացուեցաւ և երկու սպարապետները սեւամին
վրայ երևեցան : Պաշտօնակալները զինուորական ողջոյնն
ըրին , Եօզպէքները ձեռքերնին ճակատներնուն վրայ
դնեղէն վերջր , յերկինս բարձրացուցին , Սարթիներն
ալ ծունկի եկան , և Նորին Բարձրութիւնը Քօֆման
սպարապետ խոնարհած դուռններու երկու կարգի մէջ
տեղէն անցաւ , և թիմուրի քարին մօտեցաւ , որուն
վրայ գեղեցիկ , մեծամիտ և մեղկ Մարթա իրեն կ'ս-
պասէր ինդայով : Երբունին և գեղեցիկ մամզոնը , զոր
մեր ընթերցողք արդէն կը հանչնան , սպարապետնե-
րուն ետևէն կ'երթային . Բաղաքաւարական ձևերը լը-
մննալէն վերջը , Քօֆման ծերունուոյն ձեռքէն բռնելով ,

— Տիկին , ըսաւ Մարթային , քաղաքաւարու-
թեամբ ծռելով , մեր երևելի գիտուններէն մին , Ժէ-
կօր Ողեքսանդրովիչ Կօրէֆ ձեզի ներկայացնելու պա-
տիւն ունիմ : Ժէկօր Ողեքսանդրովիչ կը փափաքի քա-
նի մ' ամիս Սըմրղանտ բնակիլ իւր ուսումնական դնու-
թեանց սպարապետ համար : Նորին կայսերական Բար-
ձրութիւն գահաժառանգ մեծ գուքար և Տիկին մեծ
դքսուհին Ժէկօր Ողեքսանդրովիչ եւ իւր ազլիկն ինձ
յանձնեցին : Արդէն Մօլթօմի սպարապետը զիրենք
կը հանչնայ , եւ եթէ ես անձամբ զիրենք ձեզի կը ներ-
կայացնեմ , դձեղ աղաչելու համար է որ ընդունելով
աղաչանքս , լաւ ընդունելութիւն տաք , եւ իրենց
Սըմրղանտ բնակիլը զուարճալի ընէք :

Թէպէտ և Մարթա քիչ մը խոժուեցաւ լիզը տես-
նելով , սակայն վայելուչ կերպով սպարապետին և իւր
նոր հիւրերուն առջև խոնարհելով ,

— Ձեր փափաքները , սպարապետ , իմ համար
հրամաններ են ըսաւ .

— Ոչ ոք հրաման չալու իշխանութիւն ունի այն

տեղ՝ ուր բաղմած էք, տիկին, պատասխանեց Գօֆման։ Արդէն ձեզիւ ըսի, ժեկօր Թլեքսանդրովիչ, թէ մեր երկիրներուն մէջ կառավարիչներն ամենազօր են, ես կ'երաշխատեմ՝ թէ Մօլօթօֆ սպարապետը զձեզ ամէն կերպով պիտի պաշտպանէ։ Բայց ահաւասիկ այս տեղեաց ճշմարիտ իշխանուհին, շարունակեց վոխարքայն տեսակ մը հենդնութեամբ։ Իմ իշխանութիւնս անգամ իւր առջև կըդադրի։ Չանացէք իրեն առջև շնորհք գտնելու։

— Ամէն ջանք 'ի գործ պիտի դնեմ տիկնս՝ ամենէն հնազանդ հպատակներուն կարգը մտնելու, սլատասխանեց ծերունին։

— Խիստ կ'ուրախանամ գիտուն հպատակ մ' ունենալուս վրայ, ըսաւ Մարթա խնդալով։ Բայց Ձեր Բարձրութիւնը բազուկս ընդունելու պատիւը պիտի ունենայ, որպէս զի իւր բնակարաններն իրեն ցուցնեմ։ Պարոն Քլօց, շարունակեց Մարթա, հաճեցէ՛ք պարոնին բնակութեան տեղն որոշելու։ Իսկ դալով օրիորդին, այսօր իրեն իմ սենեակս կ'ուտամ։ Վաղն աւելի վայելուչ տեղ մը կ'որոշենք։

— Շնորհակալ եմ, տիկին, պատասխանեց Լիզ։

— Արդեօք այս ձայնն և այս կերպարանքն ո՞ւր լսած և տեսած եմ, կ'ըսէր Ռելիէֆ ինքն իրեն պաշտօնակալաց բաղմութեան մէջ խռոված։

— Բարեհաճեցէ՛ք քիչ մը հոս սպասել ինձ, շարունակեց Մարթա, հիմա վայրկեանէն կը վերադառնամ։ Եկէ՛ք դուք, սպարապետ, գրեթէ միայն զգեստնիս փոխելու ժամանակ ունինք, որովհետև կերակուրոյ ժամը հասած է։

— Ահաւասիկ եմ, տիկին, ձեր հպատակներէն առաջինը, պատասխանեց մեծաւրօք կայսեր փոխանորդը, բազուկն Մարթային տալով։

Երբ Քլօց ժեկօրը տարաւ, Լիզ հրապարակին մէջ մնալով, աչքերը չորս կողմը դարձուց, եւ Ռելիէֆին գեղեցիկ դէմքին վրայ կը նայէր։ Ռելիէֆ ալ զինքը կը դիտէր։ Լիզ ուրախութեան աղաղակ մ'արձակեց։

եւ դէպ ՚ի Ռելիէֆին կողմն երթալով ,

— Սարգիս , ըսաւ , հօր եղբոր որդիս , դուք հոս էք :

— Լիզ , ըսաւ Ռելիէֆ , աղջկը ճանչնալով .

— Ինչպէս , դուք էք , Սարգիս , մենք ամենքս իսկապէս կարծէինք թէ խաբար կամ Զուխերիա էք . հոս հեռի երկրի մը մէջ զինուորակա՞ն էք , Բայց գիտե՞ք , պարոն , թէ բոլորսն երջանիկ եմ .

— Սիրելի՛ հօր եղբորս դուստր :

— Գրկեցէ՛ք զիս ինչ տեսակ զուարճալի շրջադայուլթիւններ պիտի ընենք ձեզի հետ : Զգուշացէ՛ք որ վայրենի կեանք վարելու չսովորիք : Ա՛հ , որ չա՛փ գոհ եմ :

Երիտասարդ աղջիկը կը ծափահարէր , առանց պաշտօնակալին ճակարին վրայ ինչ անցած ամպը դիտելու :

— Ա՛յո , սիրելի Լիզ ըսաւ Ռելիէֆ , որ սի առեն որ հոս մնաք , ես ալ այնչափ պիտի մնամ :

— Երկայն առան պիտի տեսէ , պատասխանեց Լիզ , որովհետեւ պիտի տախտեմ հայրս որ հոս իւր ընակուլթիւնն երկարածդէ :

— Խեղճ , ուրեմն չէք դիտեր ընդ միջեց Ռելիէֆ . Պիտի մնամ կ'ուզէի մեկնիլ , բայց հիմա ո՛չ , ո՛չ . կըմնամ :

— Սըրդանտ թողելու նպատակ ունէիք ,

— Այո՛ :

— Ի՛նչ ձախող կերպով կ'ըսէք ինձ այդ խօսքերը՞ : Վշտաց մէջ էք . վստահ եմ թէ պիտի իմացնէք ինձ ձեր վշտերը . բայց ամէ՛ն անէ յառաջ սա՛ կը հարցնեմ թէ ի՞նչպէս էք հոս :

— Եւ դուք :

— Ո՛հ , ես , մօրս ունեն իվեր ամէն կողմ կը թափառիմ . Հօյրս զանազան ուսումնական ընկերուլթեանց անդամ եղած է եւ միշտ կը ճանապարհորդէ :

Ռելիէֆ տեսնելով որ Մարթա իրենց կողմը կ'ուգար , ընդ միջեց Լիզին խօսքը :

— Սեղանին վրայ տեղերն որոշելու պաշտօնն ինձ

յանձնուած է , ըսաւ Ռելիէֆ Լիզին , զձեզ քովս կը նստեցունեմ եւ ուղածնուն պէս կրնանք խօսիլ կերպերոյ միջոցին :

Կոմսուհին մօտեցած էր :

— Կը ճանչնա՞ք պարոն Ռելիէֆը , հարցուց Մարթա Լիզին :

— Իրարու հօր եղբօր որդի ենք , տիկին :

— Ս'հ . . . թերեւս զգեստ վոխելու պէտք ունիք , կ'ուզէ՞ք սենեակս գալ :

Մօլթօֆ կոմսուհւոյն այս խօսքերն ըսելու պաղ և դրեթէ դառն կերպն երիտասարդ աղջիկը զարմացուց :

— Հրամաններուդ հնազանդ եմ , ըսաւ Լիզ : Քիչ աստեղն կը վերադառնամ , Սարգիս :

Ռելիէֆ երկայն ատեն երկու տիկինները դիտեց մինչև որ որմին կամարաձև դռնէն դուրս ելան :

— Ո՛հ , ո՛չ , պիտի չմեկնիմ , հիմոյ պարտքս է այս աղջիկը պաշտպանել , ըսաւ Ռելիէֆ ինքնիրեն :

Կերակուրը լմնալու մօտ էր : Մարթա խնջոյից կը նախադահէր . աջկողմն ընդհանուր կառավարիչն , իսկ ձախ կողմը ժէկօր Սղեքսանդրովիչ նստած էին : Բազմաթիւ հրաւիրեալներ կային . փայլուն , ծաղրական և այլանդակ զգեստուց տարադներով քանի մը տղեղ տիկնայք և պահպանութեան բարձրատիճան պաշտօնակալաց կիները հոն հրաւիրուած էին :

Այս կանանց մէջ , Մարթա մարդարտաղարդ զգեստ մը հագած , աստղի պէս կը փալիւէր : Կիները շարունակ Նորին Բարձրութեան և կոմսուհւոյն վրայ կը նայէին : Երբեմն երբեմն ընդհանուր կառավարիչն իրենց զուաճակ խօսք մը կ'ըսէր , նոյնպէս ալ Մարթա :

Կերակրոյ ատեն լուսթիւնը տիրած էր , որովհետեւ Նոյն վսեմութիւնները չդիտողները ձայներնին բարձրացնելու չէին համարձակեր , և միայն իրարու հետ կը շփուէին :

Այս թիւէն էին Լիզ և Ռելիէֆ . ցած ձայնով իրաւ հետ կը խօսէին , բայց խօսակցութիւննին վառվռուն կ'երևէր : Լիզ , իւր հօր եղբօր որդւոյն պատմած էր թէ

իւր հայրն իւր մօրը մահուանէն սաստիկ ! յուզեալ , ինք-
զինքը գիտութեան տուած էր , թէ ժեկօր Աղեքսան-
դրօվիչ կառավարութենէն պաշտօն մը խնդրած և ըն-
դունած էր , և թէ այս պաշտօնը գլխաւորապէս թուր-
քաստան և մանաւանդ Սըմրաղանտ երթալուն վրայ կը
կայանար , տարեներն և իրանեան ցեղերուն ծագում-
ները սորվելու համար . և թէ ինչպէս ինք , որուն բը-
ժիշկները պատուիրած էին Բեդրսպուրկի կլիմայէն աւե-
լի լաւ կլիմայ ունեցող տեղ մ' երթալ , և կ'ուզէին զինքը
նիկիա ղրկել , համոզած էր հայրը որ զինքն ալ իւր հետ
Սըմրաղանտ բերէ :

Ռըլիէֆ իւր զինուորական կենաց համառօտ նկարա-
դրութիւնն ըրած էր Լիզին . պատմած էր թէ աստի-
ճանէ աստիճան բարձրանալով , վերջապէս դնդին մէջ
զօրապետ եղած էր : Սակայն երիտասարդ աղջկան յա-
ճախ կրկնած հարցմանց հակառակ , բնաւ իրեն իմա-
ցնել ուզած չէր թէ ինչ պատճառ դըդած էր զինքն պահ-
պանութեան պաշտօնն յանձն առնելու . ճանապարհօր-
դութեանց և արկածից վրայ անշափ սէր ցցուց , խաղու
մէջ ըրած կորուստներուն և Մօլթօֆի սպարապետին հետ
ունեցած յարաբերութեանց վրայ խօսեցաւ , վերջապէս
ճշմարտութենէ վատ ամէն բան պատմեց :

— Տակաւին այս առաւօտ , ըսաւ Ռըլիէֆ , կ'ուզէի
արշաւանաց մէջ մանել , որ քիչ ատենէն տեղի պիտի
ունենայ , բայց ձեր գալուստը խորհուրդներս վախեց :
Պէտք է որ ձեր տղայութեան բարեկամը զձեզ պատիւ-
ներով լնցունէ այս հեռաւոր երկրին մէջ . ուրեմն կը-
մնամ , և առ ձեզ ունեցած անձնուիրութիւնս կըցուցնեմ :

— Խիստ լաւ , հօր եղբօր որդի :

— Խողէ՛ք որ զձեզ գիտեմ' եւ ձեր վրայ զարմանամ :
Ինչպէս գեղեցիկ և չքնաղ էք :

— Այդպիսի խօսքեր մի՛ ըսէ՛ք , Սարգիս , ըսաւ
Լիզ ծիծաղելով . կ'իմացնեմ' ձեզի թէ այդ տեսակ մե-
ծարանքները կ'անարգեմ' . եթէ կ'ուզէք ինձ սիրելի
ըլլալ , զգուշացէ՛ք այդպիսի խորհուրդներէ . Առանց
ստիպօսութիւն և շողոքորթութիւն ընելու , իրարու բա-

ընկամ ըլլանք ինչպէս էինք կանուխէն .

— Ո՛հ , լաւ , ես ալ կը վաւիաքիմ որ այդպէս ըլլայ ,
բայց գիտէ՛ր թէ չքնաղ էք :

Լիզ խոժոռելով ,

— Տակաւի՛ն , ըսաւ .

— Սիրահարներ պիտի ունենաք , ի՞նչպէս կրնաք
արգիլել զիրենք որ ձեզի չըսեն ՝ թէ

— Ձանոնք ինձմէ հեռացնելու միջոցները դի-
տեմ .

— Ձեր սիրտը բնաւ մէկուն հետ խօսած չէ՞ :

— Աւա՛ղ , ո՛չ , պատասխանեց Լիզ զուարճալի կեր-
պով մը , և կը լուսայ թէ Սրմբդանտի մէջ ձեզնէ զատ ու-
րիշ մէկը պիտի չգտնէ որուն հետ կարենայ խօսիլ , որով
հետեւ հոս տեսած մարդիկներէս ամենէն քիչ ձանձրա-
ցողը դուք էք :

— Ո՛հ , ո՛հ , չողորթութիչ մեծարանքները կ'արդի-
լէք , բայց դուք ալ կ'ընէք :

— Հաւատաղէ՛ք , Սարգի՛ս , որ մէկուն սիրահար
ըլլալու ամենադժո՛ղ դժուարութեամբ անգամ չունիմ , կեան-
քըս հօրս և քանի մը ծեր գիտնոց հետ անցուցած եմ :

— Բայց ես

Ուրիշէ՛ք խօսքն ընդմիջեց երբ Մօյօթօ՛ք սպարա-
պետը գաւաթն 'ի ձեռին ռտքի վրայ ելլելով .

— Պարոնա՛յք , ըսաւ , մեր երևելի հիւրին , մեր
պատուաւոր գլխաւորին , Նորին Բարձրութեան Գօֆ-
ման սպարապետին կենացը կը խմեմ : Թող ամբողջ խա-
ղաղացեալ , երջանիկ և հարուստ երկիրն իմ հետ Նո-
րին կայսերական վեհափառութեան փոխանորդին երկար
կեանք , պատիւ և մեծութիւն մաղթէ . կեցցէ՛ :

— Կեցցէ՛ , աղաղակեցին միաբերան հրաւիրեալ-
ները .

Չինուորական երաժշտութիւնը սկսաւ քաղցր եղանակ
մը հնչեցունել և հրաւիրեալները գաւաթնին իրա-
րու զարկին . վերջը լուսթիւնը տիրեց , որովհետեւ
Նորին Բարձրութիւնը նշան րրած էր ՝ թէ խօսիլ կ'ու-
զէր : Այնչափ լուսթիւնը տիրած էր անանկ որ ձանձր

թռչին անգամ կը լսուէր : Ընդհանուր կառավարիչը
գաւաթն 'ի ձեռին , Մարթային առջև խոնարհելով ,

— Տիկին , բաւ , ներեցէ՛ք , ձեր կենաց պիտի
չխմեմ , այլ , յաջողութեան մը և ուրիշ մէկուն համար :
Մարթա գլխով նշան րրաւ :

— Պարօնայ՛ք , շարունակեց սպարապետը , Քիր-
չաքներն և Սև թիւրքմէններն այսչափ դարերէ 'ի վեր
գող եւ աւազակ , մեր համբերութիւնը հատուցին
ռուսական արծուեղ-րօշին պաշտպանութեան ներքև գլտ
նուած երկիրներուն մէջ աւարառութիւն և յափշտակու-
թիւն ընելով : Նորին Բարձրութիւնը Մօլթօֆի սպարապետ
և ես մտածեցինք որ զիրենք բնաջինջ ընենք , և որո-
շեցանք մեր քաջ գօրքերէն վաշտ մը դրկել այս աննուա-
ճելի և վայրենի հէները կոտորելու համար : Արշաւելիք
տեղերնիս հեռի և վտանգալի է , կարելի է որ գործեր-
նիս չյաջողի , որովհետեւ մեր առջև ընդարձակ
եւ անծանօթ անապատներ եւ քաջ եւ բարբա-
րոս թշնամիներ պ'տի ելլեն : Չեմ կրնար թաւ թէ յաղ-
թութիւնը մեր քաջերուն կողմը պիտի ըլլայ , ասիկա
միայն Աստուծոյ գիտնալու բանն է , բայց եթէ մեր
քաջերը յաղթուին ալ , դարձեալ վրեժ պիտի խնդրեմ
նոյն վայրենիներէն : Պարօնայ՛ք , այս արշաւանաց
յաջողութեան և անոր հրամայող պաշտօնակալին կենաց
կը խմեմ :

— Կեցցէ՛ Նորին Բարձրութիւնը , աղաղակեցին
պաշտօնակալները :

— Սպարապետ , բաւ կայսեր փոխանորդը Մօլթ-
թօֆին , կը տափաքիմ որ արշաւանաց հրամայող
պաշտօնակալն ինձ ցուցնէք , որպէս զի անունը գիտ-
նալով իւր կենաց խմեմ :

Մօլթօֆի պիտի պատասխանէր , բայց Մարթա իրմէ
յառաջ ընդհանուր կառավարչին ըսաւ .

— Ձեր վսեմութիւնը կը ներէ՞ ինձ քանի մը խօսք
ընել այդ մասին :

Տիկին , պատասխանեց Բօֆման զարմացած , պետք
է որ մենք ձեզնէ հրաման պահանջենք խօսելու համար :

Մարթա չար Ժպիտ մ' ընելով ,

— Հիմա , սպարապե'տ , բաւա , ձեզի այնպիսի դօրապետի մ' անուն պիտի տամ որ եռանդեամբ կր փափաքի այս արշաւանքն ընել , և տակաւին այս առաւօտ իւր այս մատին ունեցած իղձն ինձ , յայտնեց . Երկանս առաջին օգնական—գորապետներէն մին է , և կարծեմ իրեն մեծ հաճոյք պատճառած կ'ըլլամ իրեն համար այս շնորհքը խնդրելով : Այս պաշտօնակալը Ռըլիէֆ գորապետն է :

Կոմսուհւոյն այս խօսքերը կայծակէն աւելի ազդեցութիւն ըրին գորապետին վրայ . աթոռին վրայէն ելաւ և ուղեց քանի մը խօսք ընել , բայց Մօլօթօֆ բոլորովին ափշած իրմէ առաջ բերանը բանալով ,

— Ռըլիէֆ , ըսաւ , առաջին օգնական—գորապետս , կարելի չէ . մեծապէս կր սխալիք , տիկին :

Մարթա խոժոռ դիմօք Մօլօթօֆին վրայ նայելով խօսքը կէս թողուց :

— Ճշմարիտ չէ՞ , գորապետ , հարցուց Մարթա . Չըսի՞ք ինձ թէ կը փափաքիք մեր ձորին և մեր սուրբ հաւատքին թշնամեաց դէմ պատերազմիլ : Ուրեմն չեմ սխալիր , մանաւանդ թէ ձեր իղձը կը լեցնեմ Նորին Բարձրութենէն ձեր համար այս շնորհքը խնդրելով :

Ռըլիէֆ՝ կրնար Մարթային այս խօսքերուն հիշդ կերպով պատասխանել , բայց չուզելով ,

— Ճշմարտութիւնը խօսեցար , ըսաւ . շնորհակալ եմ , տիկին :

Խիստ լաւ , ըսաւ կայսեր փոխանորդը , զձեզ կը ճանչնամ , գորապետ , եւ գիտեմ թէ ձեր դրից եւ բախտին շնորհիւ գեղեցիկ աստարեղ մը բացուած է ձեր առջև : Հայրենասիրութեան փորձ մը ցցուցած կ'ըլլաք այսպիսի արշաւանք մ' ընելով : Մակայն միայն դօրապետ էք , և այս առաւօտ Մօլօթօֆ սպարապետին ըսի թէ Բիբլաքներուն դէմ հրամանատարի մը իշխանութեան տակ ամբողջ վաշտ մը զրկել պէտք է . արդ խօսքիս վրայ հաստատուն կը մնամ : Նորին կայսերա-

կան վեհափառութեան ինձ շնորհած լիազօր իշխանութեանց զօրութեամբ զձեզ հրամանատար կ'անուանեմ, Ռելիէֆ զօրապետ, և ձեր կենաց կը խմեմ: Պարոնայք, ըսաւ սպարապետը բաղմականներուն, Ռելիէֆ հրամանատարին կենաց բաժակ կ'առաջարկեմ. կեցցէ՛, ի

— կեցցէ՛, պատասխանեցին հրաւիրեալները.

Գաւաթներուն եւ խօսակցութիւններուն ձայներն երկար ատեն սրահին մէջ լսուեցան. Ռելիէֆ իւր դաւաթը սպարապետին դաւաթին զարկաւ, եւ Մարթային խոժոռ գիւմք շնորհակալ ըլլալէն վերջը տեղը նստաւ, իրեն ամէն կողմէ եղած բարեմաղթութեանց բոլորովին խուլ, անզգայ եւ համր.

— Այս կինը զձեզ կը սիրէ՞, հարցուց լիզ Ռելիէֆին.

— Ի՞նչ գիտեմ, միմնաց Ռելիէֆ:

Հրաւիրեալները զոյգ զոյգ ուրիշ սրահ մը գնացին սուրճ խմելու համար: Իսկ Ռելիէֆ հոն մնաց տխուր, մտախորհ եւ գլուխը ձեռաց մէջ դրած:

— Ի՞նչ այլանդակ գաղափար ունեցաք, սիրելիս, ըսաւ Մօլթօֆի Ռելիէֆին քովէն անցնելով.

(Ծորածնակէ)

ԴԱՍԵՐ

ԱՌՏՆԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹԵԱՆ

ԺԲ.

Մինչև հիմակուան դասերով յաջորդաբար խօսեցանք այն պարտաւորութեանց վրայ՝ որոյ անթերի կատարումը տան մը ծախուց բարւոք մատակարարութեան և ընտանիքի մը կառավարութեան մեծապէս կը նպաստէին, որով այնպիսի տան մէջ օրէնք, կարգ, կանոնապահութիւն կը թագաւորեն եւ ընտանիքի մը երջանկութիւնն եւ արժանապատուութիւնը կ'աւելնայ։ Մեր առաջարկած ձևերով տուն կառավարող տիկնոջ վրայ յայտնի կ'երևնայ դաստիարակութիւն առած ըլլալը, զոր դործնական կը թուութիւնը աւելի կը զարգացունէ։

Տնտեսագիտութեան միջոցաւ նիւթական շահեր վայելելնուս համար չէ որ պիտի գրգռուինք, այլ որովհետեւ անկէ ուրիշ աղնուական եւ զօրաւոր շահեր յառաջ կ'ուղան, որ մասնական ընտանիքներէ զատ ընդհանուր մարդկային ընտանեաց կը վերաբերին, զի այնպիսի գործողութիւններ ընել կուտայ՝ որ բարձր նշանակի մը կը հային և պարտուց սկզբան հետ կա-

պուած են :

իրաւ պարտուց զդացումն է որ մեր ամէն գործողութեանց վրայ բարոյականի կնիքը կը դրուի : Ընտիր դաստիարակութիւն մ' ալ տակաւին անկատար պիտի սեպուի՝ եթէ այդ դաստիարակութիւնը տուն կառավարելու, եռանդուն գործօնեութիւն մը ցուցնելու, աշխատութեանց քաջավարժ կրթութիւն տալու միայն ծառայէ : Զճմարիտ դաստիարակութիւնն աղջիկ տղային վրայ կատարելապէս փայլելու համար, պէտք է որ իւր բոլոր գործողութիւնները, զգացումներն և խորհուրդները միակ և բարձրագոյն սկզբան մը կապած ըլլայ : այս սկզբունքն է Ահմէտ :

Փիլիսոփայական խնդրոց խորը մտնել հարկ չէ՝ հասկնալու համար մեր հոգւոյն վրայ դրուած այն օրէնքները՝ որք կը ճանչցունեն մեզ թէ այս գործը արդար կամ անարդար է, Աղէկ գիտեմք՝ թէ ազատութեան շնորհքը մեզ վերապահուած է, եւ թէ կրնամք պարտուց օրէնքին դրժել կամ հնազանդել : Այս ազատութիւնը տուած է մեզ Աստուած, որսվհետեւ առաքինութիւն գործելոյ յարմար բարոյական էակներ և մեր վախճանին տէրն եմք, ուստի եւ մեր կենաց պատասխանատու : ասկէ յառաջ կ'ուզայ օրտի ներքին և անպատում ուրախութիւն մը : արտաքին որ և իցէ զօրութիւն կամ աղքեցութիւն կարող չէ կապտել զայն : մեզմէ : Երբ մեր կեանքը մեր ներսն եղած աստուածային ձայնին համեմատ կ'ընթանայ, այն ատեն գիտակցութիւնը կը վկայէ թէ ըրածնիս աղէկ է, թէ մեր բնութեան պահանջածը կը կատարեմք, եւ թէ այս օրինաց համեմատ կատարած գործերնիս առաքինութիւն է :

Երանի՜ անոնց՝ որք ի կանուխ ախոյ այս ներքին ձայնին ունկն դնելու վարժուած են, որոնք ինչ վիճակի ալ արժանանան Նախախնամութենէն՝ միայն պարտքերնին կատարած ատեն երջանիկ կը սեպեն ինքզինքնին, թէպէտ կարի շատ դժուարին ըլլան : Խղճի հանդարտութիւն եւ խաղաղութիւն իրենց քաղցը հատուցումն է : Բարին գործելէ եւ պարտքը կատարելէ վեր

չը եկած հոգւոյ այս հատուցումը՝ լաւ անտեսութեամբ
վատկուած նիւթական չահերու հատուցման հետ պէտք
չէ շփոթել, աւելի բարձր հատուցման մը հետամտութիւնը
կարեւոր է, որ մեր ընդհանուր գործողութեանց կանոնա-
ւոր ձև տալով կ'ըլլայ :

Եթէ առանին անտեսութեան դասերը բարոյական
դաստիարակութեան իրրւե մէկ ճիւղը չհամարիմք ,
օգտակարութիւն մը չեն ունենար : Մինչեւ ցայսօր տըն-
տեսագէտք միեւ նոյն նիւթոց , այս է՝ ընտանեաց հաս-
տատութեան , կարասիներ գործածելոյ , սննդեան եւ
առողջաբանական կերպերուն վրայ միայն կը խօսին .
այս կերպով աղջիկ տղայոց աւանդելի ուսումը նուազ
շահաւոր եւ նուազ օգտակար կ'ըլլայ . լաւ է որ մեք
այն ուսման նպատակն ընդարձակենք եւ պարտուց վար-
դապետութիւնն ալ անոր մէջ ամիսիփեմք : Աղջիկ տղայք
իրենց կարեւոր պարտքերը կատարելով է որ ընկերու-
թեան եւ աշխարհի հետ յարաբերութիւն կ'ունենան :

Ժամանակ գործածելոյ համար աղջիկ տղայի մը նա-
խատեսութիւնը , կենաց պիտոյքներու համար ունեցած
նախահոգութիւնն եւ մտից ու ելից հաշիւներու դիտու-
թիւնն այնչափ կարեւորութիւն չունին , եթէ սրտի եւ
հոգւոյ կրթութիւնը կամ զարգացումը թերի է . եթէ
արթնութիւն , գործօնէութիւն եւ կարգապահութիւն
ըսուածներն երջանիկ աղքեցութիւն մ' ունին տան մը
մատակարարութեան վրայ՝ այն ատեն առաքինութիւն
են , եւ առաքինութիւնն է բարիք ընելու դաղափարը ,
որուն պէտք է մերձենան մեր ամէն գործողութիւնները :

Այս գաղափարէն յառաջ կ'ուզան առ անձն , առ
այլս եւ առ Աստուած պարտաւորութիւննիս : Մեք որ
զգացական , իմացական եւ ազատ եմք , առաջին պար-
տաւորութիւննիս է մեր բնութիւնը կազմող կարողու-
թիւնները զարգացունելու . ասկէ կը հետեւի ուրեմն որ
մենք առ մարմինն եւ առ հոգին պարտքեր ունիմք :

Բնութիւնն ընտանեաց անդամներուն մէջ յարաբե-
րութիւններ դրած է , որդւոյ առ ծնողս , ծնողաց առ
որդիս , եղբարց առ քորս փոխադարձ պարտքերն հաս-

տատած է՝, եւ այս չէ թէ միայն պարզապէս միութիւն
եւ խաղաղութիւն ըլլալու համար է, որ ընտանիքի մը
բարեկեցութիւնը կը շինէ, այլ որովհետեւ ասոնք ստիպու-
ղական պարտքեր են, որ իմացականութեան վրայ կը
զօրանան, ուսկից խուսափելու համար բարոյական օրի-
նաց դէմ հակառակելու պէտք կ'ըլլայ: Ս.յս տեսու-
թեամբ է որ ընկերութիւնը մարդկային մեծամարմին
ընտանիքին անդամներուն մէջ յարաբերութիւններ
կը հաստատէ, եւ արդասիքն ալ կը վայելէ, գեր ՚ի-
վերոյ սկզբան մը այն է պարտուց օրէնքին հնազան-
դելով:

Պարտուց այս մեծ օրէնքն ամեն տեղ, ամեն ժա-
մանակ եւ ամեն դործողութեանց մէջ մեր առջեւ կ'ե-
լէ. սիրոյ զգացման մէջ կըդանեմք զայն որ կ'ստիպէ
զմեզ մեր նմանները սիրել. ընկերին սէրը, այլոց վրայ
տեսած թշուառութեանց համար ունեցած արդահա-
տութիւնը պէտք չէ որ լոկ զգացական շարժում մը ըլ-
լայ. այլ որպէս զի գործօնեայ ըլլայ եւ բարոյական
զգացման մը բարձրանայ՝ պէտք է որ իւր աղբիւրն եւ
սկիզբն իմացականութենէն առնու:

Եթէ նախատեսութիւն եւ խնայողութիւն ընտա-
նիքի մը երջանկութեան եւ հարստութեան տարերք-
ներն են, աւելի մեծագին եւ կարեւոր են այլոց բա-
րիք ընելու միջոցներ ըլլալուն համար: Հարստութիւն
դիզել դիտնալը կարեւոր է, բայց աւելի հարկաւոր է
գիտնալը՝ թէ ինչպէս գործածել պէտք է

Հոս գործունեայ եւ խելքով եղած բարերարու-
թեանց ասպարէզը կըբացուի: Երբէք եւ ոչ մէկ դա-
րու մէջ ամբողջ ընկերութիւնն այնչափ ճշմարիտ հա-
մակրութիւն ցցուցած չէ առ թշուառս, երբէք սէրն
այնչափ ճարտար հնարքներ գտած չէ թշուառութեան
եւ վշտաց դէմ կռուելու, որչափ հիմակուան ատեն-
ներս: Կանայք այս քրիստոնէական պարտուց մէջ առա-
ջին տեղին բռնած են ամբողջ մարդկութեան հետ բազ-
դատելով. ասոնք մոռածած են եւ կըմոռածեն թէ տը-
խուր եւ ցաւալի տեսարանայ հետքերը ջնջելու համար

բաւական չէ միայն ոտի տառապէսներէ .

Սիրոյ առաքինութիւնը դրամը տղաքանաց պարգու-
նելուն մէջ չէ . զգաղութն եւ գործօնէութիւն ալ պէտք
է . այդելութեան ելլելու է այնպիսի տեղեր՝ ուր թշուա-
ռութիւն տիրած է ։ Բարեգործական ընկերութեանց
գրամական օգնութիւններ ընելէս յետոյ՝ զիտնայ պէտք
է՝ թէ ի՞նչ բանի կրդործածուին տնտէր . բաւական չէ
նպաստել , պէտք է հետաժուտ ըլլալ գիտնալու համար
թէ օգնութիւններն իրենց նպատակին կրհասնի՞ն թէ ոչ :

Ուրի հազար ու մէկ հնարքներ կրնայ գտնել բա-
րիւր բնելու ։ Այն հարուստ տեղեր , որ շատ անգամ
խրքել անհամեստ կամ չուայ՝ հաստակաց բերին մէջ
կրբամբասուի , միշտ մեր կարծածին տէս չէ . թերեւս
չնմանիր այն կանաչոյր իրենց զգեստեղները հանապա-
զօրեայ նորաձեւութեանց հետ կրփփփոխեն . եւ ամենու-
գեղեցիկ զգեստներն սպասուհիներուն կրհաղղունեն ,
որով չուայութեան եւ անպէտ ծախուց տխորժակը ծա-
ռայից մէջ անգամ կրմտողունեն . ալ նա ի՞ր զգեստները
հանելէն վերջը ի՞ր յաջողի անոնցմով իրեն ներկայացած
աղքատները մխիթարել :

Ըսինք թէ բարեգործութիւնը գրամականը չէ մի-
այն , ալ գործօնէութիւնն ալ խիստ կարեւոր է . մեր
կնիկ մարդիկ ասոր ուշագրութիւն պէտք է ընեն , եւ
օրինակ առնեն այն օտարազգի կիները՝ որոց սիրելի
զրադմունքն է միայն գործօն սէրը . կ'ըսեն թէ Գաղղիոյ
մէջ Մսուր եւ Մայրական սէր անունով աղքատանոց-
ներ կան նորածիններու համար . այս չէնքերուն տակ
պատասպատելոյ զգեստները՝ հարուստ տիկնոջ մը կունա-
կէն ելածն է , զոր յօժարամիտնուիրած է պատշաճ ձե-
ւի վերածելով՝ նոյն խղճալեաց թշուառութեան ծած-
կոց բնելու համար . Ասոնցմէ զատ պատասպարան մ'ալ
կայ երկուքէն մինչեւ վեց տարեկան մանուկներու հա-
մար՝ ուր կը սնանին եւ կը կրթուին . կանայք իբրեւ
գործաւոր կ'աշխատին հոն անձամբ կարկտելով նոցա
հանգերձեղէնները ։ Ա՛լ աւելին կայ . կ'ըսեն թէ մա-
նուկներէն զատ , որոց վրայ հոգ տանիլը արդէն իրենց

մարդասիրութեանը միակ առարկայ ըրած են , տկար եւ անկարող ծերունիներն ալ նկատողութեան առած են , չեն թողուր որ ծերոց վերջին գօրութիւնն ալ անպիտան ըլլայ , ուստի վտխանակ իրենց պարտէզներուն մէջ կտրիճ եւ ուժեղ տղաքներ գործածելու , զանոնք կըգործածեն պարտէզը զարգարելու եւ անպիտան խոտերը մաքրելու համար , որով անոնց ապրուստին դիւրութիւն տուած կ'ըլլան :

Մինչդեռ Եւրոպայի մէջ այս գործօնէութիւնը կ'աշնաց մասնաւոր խմբերու մեծամեծ արդիւնքներ յառաջ բերել կ'ուսայ , հաստատել տալով անկեղանոցներ , որբանոցներ , աղքատանոցներ և այլն , մինչև անգամ այն կարգի կիներ իրենց այս սէրը մասնաւորութենէ ընդհանուր մարդկային ընկերութեան վրայ տարածելու բաղձանօք օտար երկիրներ և մինչև անգամ մեր տէրութեան մայրաքաղաքին մէջ կը տարածուին ՝ ինչպէս են գլխութեան քոյրեր ըսուած Եւրոպացի կանայք , որոնք միւսնոց կերպով կ'աշխատին ինչպէս յառաջ ըսինք , մեք հայքս ամբողջ ազգով հազիւ հազ Կ. Պօլսոյ մէջ հիւանդանոց մ' ունինք ամէն կարգի անձանց համար , ուր 4-500 հոգի միայն կը պատասպարուին և կը ինամուրդին , բայց բազմատութեամբ վերոյիշեալ բարեգործ տիկնանց , գործօնէութեան խիստ ստորին կերպով : Ո՛ր են հայոց մուրները , ուր մանկացեալ ֆիսուսի սխրալի յիշատակին համար ժողովենք որք և անտերունչ ազգային մանկտին . ո՛ր են հայոց մայրերու սիրոյ առարկայ եղած անկեղանոցներ , ուր սնանին և կրթութիւն մեր երկուքէն մինչև վեց տարու անհայր անմայր տղաքները . ո՛ր են տկար և անկարող ծերերու համար յատկացեալ աղքատանոցներ , որոց մէջէն քիչ չատ գօրութիւն մ' ունեցողներն առնենք մեր պարախլաղ թեթեւ ծառայութեանց գործածելու համար : Քանի որ չունինք այս հաստատութիւնները ՝ գոնէ հիւանդանոց մ' ունինք . մեր ազգային կանայք պէտք է այցելութիւն ընեն այն տանը , իրենց նոր ՝ բայց անյարմար դատած զգեստին նուիրեն այն որբերուն , անգործու-

Թե՛ն է խուսափելու համար գոն է մէկ երկու օր զիջանին
անձամբ խնամելու և տնոնց վրայ գլուխները կարկտելու ։
Խնչո՞ւ ամօթ համարին երթալ նստելու իրենց աղնուա-
կան դիրքոցն այն ողորմելի արարածներուն քով՝ որոնք
մարդ են եւ մարդկութեան եր վերաբերին , եւ մե-
ղի պէս ու մեղի հաւասար էակներ են . եթէ անհա-
ւասարութեան կէտ մը կայ՝ այն ալ միմիայն իրենց աղ-
րատութիւնն է ։ Քանի որ մեր ազգային տիկնանց մէջ
կը պտէսի այս դորժօն սէրը , այս տաքինութիւնը ,
նշան է թէ առանին տնտեսութիւնը շատ ետ մնացած
է մեր բնաւանական կենաց մէջ . կը յիշենք նշանաւոր
տիկին մը՝ որ երբեմն հաճեցաւ յայնձն տունույ Սղգ .
հիւանդանոցի խնամակալ կոչուիլ . օրերով ամիսներով
անձամբ աշխատեցաւ . դրամներ ծախեց տառապելու ,
վշտացելու եւ անօգնական ողորմելեաց սփոփումն
տալու համար , իր բնորած համբան ուրիշ շատ մը ազ-
նուական տիկնանց ալ տառջարկեց . բայց փոխանակ
քաջալերուելու՝ արհամարհուեցաւ , եւ վերջապէս յու-
սահատելով ձեռքը քաշեց . Այս կերպ մարդասիրական
գործօնէութիւնք կնիկ մարդոց խիստ յարմար միջոցներ
են դրամին ՚ի բարին գործածելու ։

Երանի՛ այն մայրերուն որոց սէրը գործօն է . վասն
դի հոգինն առաքինութեամբ բեղմնաւորելէ դատ ,
օրինակ բարի կը հանդիսանան իրենց աղջիկ դաւակաց ,
և գործնականապէս կրդտտիարակեն զանոնք՝ բարոյա-
կան պարտաւորութիւննին կատարելու՝ կամ բարին ը-
նելու մասին արթնութիւն ունենալու ։

Այն էիներն որ այս ազնուական հոգին ունին , թէ՛
իրենց գործօնէութիւնն օգտակար կ'ընեն և թէ՛ հա-
տուցումն կ'ընդունին . քանզի բարիք ընելը միակ դրող-
մունքնին ըլլալով անգործութեան մայրութեան չեն մատ-
նուիր . բարիքն ընդունող թշուառն ալ տեսնելով իւր
վրայ տարուած խնամքները , ոչ ևս կ'ատէ հարուստն և
սուրբ ու մաքուր սրտիւ կը մեծնայ ։

Կարծեմ բաւական հասկացինք թէ՛ դրամոյ գոր-
ծածութիւնն ինչպէս ընել պէտք է . բայց անանսու-

Թեան գաւերնիս լմնցունելու համար դարձեալ Պրանք լինի իմաստուն գործերն մէջ բերել կարնոր կը սեպեմ : Պրանքլին կ'ըսէ . հարստանալու համար խնայողութիւն ընել պէտք է . սակայն , թող տալու չէ որ խնայողութեանէ ձեռք բերուած նիւթական շահերն իմացակա նութիւնն ու սիրտը կաշկանդեն . հարստութեան շատ նալը միշտ մ'է մեր բարոյական լաւութեան աշխատելու : Մարդ մը , կ'ըսէ , երկու հաշուետու մար ունենա նալու է . մէկուն մէջ նախատեսութեամբ և տնտեսութեամբ վաստկած շահերուն հաշիւը , իսկ միւսին մէջ հոգւոյն ունեցած առաքինութիւնները կամ մոլութիւնները գրելու համար . Պրանքլին իւր 1756 ի օրագրութեան մէջ այսպէս կ'ըսէր .

« Կաւապիկ տարի մ'ալ անցաւ , եթէ բարի վաճառական մ' ես եւ գործի մէջ անունդ ելած է , հաշիւներդ դադրեցուր եւ միանգամ աչքէ տնցուր ' թէ արդեօք շահե՞ր թէ կորսնցուցեր ես , եւ ո՞րչափ :

Ասոր համեմատ պիտի կանոնաւորես վաճառական նութիւնդ եւ տանդ ծախքերը . այսչափ չէ միայն , տակաւին բարոյական հաշիւդ ալ պիտի նայիս , հասկնալու համար ' ի՞նչ կենցաղը ընթացքին մէջ ի՞նչ շահած ես , ո՞րչափ մոլութիւն կամ առաքինութիւն ունիս : Թերեւս այսչափ գումարի մը տէր ես . սակայն աւելի պարտաւոր ես գիտնալ թէ իմաստութիւն շահեց՞ար . ի՞նչ օգուտ եթէ բոլոր աշխարհ շահիմ , մինչդեռ հոգիս կորսուելու վտանգին մէջ է : Եթէ առանց այս կէտին ուշադրութիւն ընելու արկղիդ մէջ միլիոններ դիզես ' գիտցած ըլլաս որ աղքատ ես յաշտ տեսողաց . իսկ յախտենականութեան մէջ ճշմարտապէս աղքատ : Ուրեմն թէ՛ նիւթական եւ թէ՛ բարոյական հաշիւնիս աղէկ գիտնամք . ո՞րչափ որ աշխարհային հարստութիւնիս աւելցունելու փափաք ունինք , ա՛լ աւելի աշխատինք հոգ ինիս հարստացնել : »

Պրանքլինի այս հակիրճ խօսքերը մեծ կարեւորութիւն ունին , եւ իրենց պարզութեանը մէջ մեծ գասեր կ'ուտան մեզ ' թէ հարստութեան ճշմարիտ եւ օգտակար գործածութիւնը միայն բարոյականին մէջ է .

Ք Ա Ղ Ո Ւ Ա Ծ Ք

ՍԵՆԵԿԱՅ ԱՌ ԼԻԻԿԻԼԻՈՍ ԳՐԱԾ

ՆԱԽԱԿՆԵՐԷՆ

Սենեկա ընդարձակ գրութեանք ունի թէ՛ երջանիկ կենաց , թէ՛ բարկութեան և թէ՛ բարերարութեանց վրայ : Սակայն իմաստասիրին գործերէն ամենէն ճոխն և ու հարուստն առ Լիւկիլիոս գրած հարիւր ութսնի չափ նամակներն են : Այս նամակներուն մէջ այլ և այլ նիւթոց վրայ խիստ լաւ խորհրդածութիւններ կան . ուստի անօգուտ չենք համարիր անոնց մէջէն մէկ քանի հատուածներ առնելով՝ հոս նշանակել :

Սենեկա իւր գրած երկրորդ նամակին մէջ ընթերցման վրայ սա՛ իմաստուն խորհուրդները կ'ուստայ Լիւկիլիոսին :

“ Կարդալիք գրքերդ պիտի ընտրես , եւ բոլոր ուշադրութիւնդ նոյն ընտրած գրքերուդ վրայ պիտի հաստատես անոնց իմաստին խորը թափանցելու համար : Ամենուրեք ըլլալն եւ ոչ մէկ տեղ մ' ըլլալ է . Անոնք որ իրենց կեանքը ճանապարհորդելով կ'անցնեն , միլիոնաւոր հիւրեր կ'ունենան բայց եւ ոչ մէկ բարեկամ մը . Մի եւ նոյնը կը պատահի այն մարդուն՝ որ փոխանակ մէկ գիրք մը ուշադրութեամբ եւ լաւ հասկնալով կարդալու : միանգամայն եղած չեղած գրքերն ալ մէկ

վայրկենի մէջ աչքէ կ'անցունէ : Գրքերու բազմութիւնը միտքը կը սրուէ » :

Բացասութեան կարօտ չեն Մենեկայի այս խօսքերը : Պարզապէս կը խրատէ անպիտան եւ անիմաստ գրքեր չկարդալ :

Հետեւեալ նամակն ալ բարեկամութեան վրայ դըրած է .

« Բարեկամ , մ'ընտրեցիք յառաջ երկայն ատեն մտածէ . եթէ ընտրեցիր , բայց հոգիդ գինքն ընդունելու համար . յայտնի համարձակ իրեն առջև ամէն բան խօսէ » :

Ութերորդ նամակին մէջ ալ այսպէս կը խօսի ,

« Սրերէս եւ ոչ մէկը պարապ կ'անցունեմ , Ուսմանցըս համար գիշերներէս ալ մաս մը կ'առնում : Եթէ քունս գայ , տակաւին աշխատելու կը ջանամ : Մտքմեջն հետ չարաչար վարուելու է , որպէս զի հոգւոյն պէտք եղածին պէս հնազանդի : Կերակուրը միայն անօթութիւնն անցնելու , ըմպելիքը ծարաւը շիջուցանելու , հանգերձը սրտէն պահպանելու եւ բնականն ալ եղանակաց սաստկութեան դէմ դնելու համար ըլլալու են : Սնարգեցէ՛ք դարդ եւ պերճութիւն կոչուած աւերորդ բաները . մտածեցէ՛ք որ մարդուն մէջ հոգիէն աւելի վեհ եւ չքնաղ բան չկայ , եւ ոչ ինչ բնութիւնէ հանճարեղ հոգւոյ մ'առջև » :

ԲԱՆԱՍՏԵՂ ԵՌԻԹԻՒՆ

Ե Լ Ո Վ Ա

Օրհնութիւն Տեառն Աստուծոյ .

գործք իւր պատմեն զանուն նորա .

Նա զտիեղերս համբռն

լըրին ունի 'ի ձեռին .

Զյաւիտեանս ամպարիակ

եղ քան ըզդարս 'ի վերոյ ,

Եւ 'ի վերոյ քան զերկինս

ձգեաց զհիմունս տմբուին .

Ասաց վրէին անդնդոց

իւրով բանին ամենաբար ,

Եւ անդէն զյգ ընդ բանին

եւ յանգոյից այս աշխարհ .

Հրեշտակապետն առ ընթեր

համարէ զազգըս մարդկան ,

Մինչ ինքն անկէտ անպարոյր

'ի յեութեան անքնին ,

Դարուց դարուց բաժանէ զտոհմըս նոցին ,

Զափեալ 'ի կշիռն իւր արդար

զբաշխ նոցին բնակութեան .

Ամենակալ զօրութիւն

իւր ոչ երբէք սահմանի .

Եթէ շընչովս համաստիւռ ,

հանդոյն ահեղ փոթորկաց ,
 Մըղէ յաշխարհ ընդ աշխարհ
 հրափայլ վարսամս ոսկեծղի .
 Կամ այլ ուրեք հինաւորց
 շիջանէ արփն ինչ յանկարծ :

Թէ հրաբուդիս իմն արկանէ
 ընդ Ովկէան մոլեգին .
 Հակէ զլերանց գագաթունս ,
 իբրու գալիս ինչ թեթեւս .
 Կամ ձեռն յանուրբն 'ի կամար
 հարեալ գծոխոց խաւարին ,
 'ի հրահոսանս անդնդոց
 գիշերադէմ վարէ զդեւս :

Ո՛հ , յաւիտեան քո խորհուրդ-
 արարչութիւնդ 'է , ո՛վ Տէր .
 Հանուրք գընան ըստ շաւղաց
 զոր դու նոցին կարգեցեր :
 Յաջոյ քումմէ զչող լուսոյ
 ծաղես 'ի ցուրտ ձմերանի .
 Խնամես զայրին տառապեալ ,
 ջախեալ զբռունս աննուերս .
 Կամ 'ի յերկինս հեռաւոր ,
 յունայնութեան տմայի ,
 Թոտինդ 'իճ եմ ստեղծուս նոր տիեզերս :

Առանց նորա ոչինչ է
 մարդ ապիկար ' նշաւակ
 Թշուառութեանց եւ մահու
 սուր գերանդւոյն անզգայ .
 Աստուած նմին տայ յարբումն
 ըզքաղցր եւ զդառըն բաժակ ,
 Յորոցաց մինչ 'ի տապան
 հաշուեալ ըզքայլըն նորա :

Զանուկն նորա հռչակեալ
 յոսկի տաւիղս ընտրելոյ ,
 Կրկնեն ողջոյն տիեզերք .
 եւ յահեղն իւր արձագանդ .
 Դղրդեալ յերկիւղ պակուցման
 խրթնին կայանք դժոխոց .
 Յիշխան իւր պէտ ապստամբ
 հեղու նղովս և լուտանք :

Այո՛ , երամբ հրեշտակայ ,
 սուրբք , և աստեղք լուսավայլք ,
 Համայն ոգւովք մեռելոց
 քեզ ընդ առաջ ժողովեալք ,
 Աստուած , ըզքո տօնեն փառս
 յօրհներգութեանց ալէլու .
 Եւ դու ներես գթութեամբ
 զի մահացուն եղկելի ,
 Ընդ անապատ կենաց գնալով գիշերի ,
 Դաշնակ մի սուղ խառնեսցէ
 ընդ երկնայնոցն պարու :

Օրհնութիւն տեառն Աստուծոյ ,
 Գործք իւր պատմեն զանուն նորա .
 Նա զտիեզերս համօրէն
 լըրիւն ունի 'ի ձեռին :
 Այաւիտեանս ամպարիակ
 եղբան զգարս 'ի վերոյ ,
 եւ 'ի վերոյ քան զերկինս
 ձգեաց զհիմունս ամբաւին :

ՎԻԳԹՅՈՐ ՀԻԿՈ

Թարգ.

ԵՂԻՇԷ Վ. ԱՅՎԱԶԵԱՆ

ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Անցեալ ամսոյ վերջին օրերը Ս. Վանացոյ միաբանութիւնը պատուաւոր հիւր մ' ընդունելու բարեբաղդութիւնն ունեցաւ : Ազգային բարձրաստիճան պաշտօնատարներէն վսեմափայլ Ստեփան փաշա Ասլանեան՝ Ս. Վանքի միաբանութեան վրայ տարածուած բարի անունը ինքնին փորձելու համար հաճեցաւ այցելութիւն տալ : Այն օրը յորում Գեր . Սրբազան Վանահայրը ըստ կանխաւ աղագրարութեան Ամեն . Սրբազան Պատրիարք Հօր վանական ինչ ինչ գործոց համար 'ի Պօլիս կ'ուղևորէր , 'ի ճանապարհի Նորին վսեմութեան պատահելով 'ի միասին երեկոյեան ժամը 11 1/2 ին վերադարձան 'ի վանս : Մեծ եղաւ միաբանութեանս մխիթարութիւնը այս օրը յորում այնպիսի անձի մը այցելութիւնը վայելցինք , որ իր ազգասիրութեամբը , իր բարեպաշտ կրօնասիրութեամբը , իր բարձր տաղանդովը ու պաշտօնովը եւ իր աղնիւ բնաւորութեամբը հանրածանօթ է եւ օտար ազգաց անգամ համակրութիւնները վայելած : Նորին վսեմութիւնը յաջորդ առաւօտ սուրբ Տաճարը իւր ուխտը և երկրպագութիւնը կատարելէն անմիջապէս վերջը վարժարանիս այցելութեան գնաց , և նախ նիւթականները աչքէ անցնելէն և կարևոր դիտողութիւններն ընելէն վերջը՝ սերտարան մտաւ առաջնորդութեամբ վերատեսչին , հոն աշակերտներն ողջունելէն յետոյ դուրս ելաւ : Նորին վսեմութիւնը փափաք յայտ-

նեց վարժարանիս բարոյական յառաջադիմութեան տեղակնալու համար դասարաններն երթալով՝ որպէս զի տեսնէ թէ ի՞նչ ոճով կ'աւանդուին դասերը, ուստի այս պատճառաւ մինչև դասի ժամանակ սպասեց վարժարանին մէջ դասատուաց յատկացեալ սենեակը, եւ ապա սկսաւ մի առ մի դասարանները այցելութիւն ընել, եւ իւրաքանչիւր դասարաններու մէջ բաւական ատեն մնաց՝ աշակերտաց յատկացեալ դրասեղաններուն վրայ եւ անոնց կարգին մէջ նստելով։ Կէս օրէն վերջը ամբողջ գիւղը պտտեցաւ. երեկոյեան դարձեալ վարժարան գնաց մնացեալ դասերուն ալ ունկնդիր ըլլալու։ Այս կերպով նոյն օրը ծանրապէս աշխատեցաւ առանց յողնութիւն մ'անդամ դդալու։ Երրորդ օրը դարձեալ Կ. պատարագի առաջիկայ դռնուէն վերջը՝ երբ ճանապարհորդութեան կը պատրաստուէր, վերատեսչին խնդրանաց համեմատ բարեհաճեցաւ վերջին անգամ իր ներկայութեան ընդունելու բոլոր աշակերտները։

Վեհարանի մեծ սրահին մէջ Նորին Վսեմութիւնը Սրբազան Վանահօր և միաբանութեան ներկայութեանը ընդունեց բոլոր աշակերտները, յորդորեց զանոնք ուսմանքը սիրելու, խրատեց ուղիղ բարոյական ունենալու, պատուիրեց իրենց՝ կրօնքնին և ապգութիւննին պահպանելու և խոստացաւ ալ որ իր այցելութիւնները շարունակէ ելժէ օր քան զօր յառաջադիմեն։ Այնպիսի սրտառուչ կերպով մը կը խօսէր՝ որ ամենքնիս ալ կ'ըզգածուէինք, Սիրեցրնք և կը համարձակիմք ըսելու թէ միշտ պիտի սիրենք զինքը։

Աշակերտք անգամ բաժնուած միջոցին ջերմադին սէրով մի առ մի Նորին Վսեմութեան ձեռքը համբուրեցին, որն որ երբ սրահէն դուրս կ'ենէր՝ արտասուաց կաթիլներուն մնացորդները տակաւին նորա աչաց և դիմաց վրայ կընշմարուէին։ ժամը 5 ին ուղեւորեցաւ ի Պօլիս ընկերակցութեամբ Սրբազան Վանահօր, անմուռանալի յիշատակ լծողով մեզ իւր սէրը, լուսանկար պատկերն և իւր անկեղծ վկայութիւնը՝ այցելութեան տօմարին մէջ։

Փափաքելի է մեզ որ այսպիսի բարձրաստիճան պատուաւոր Ազգայինք հաճին այցելութիւն տալ այս հաստատութեան և անոր մխիթարութեան և քաջալերութեան կարօտ պաշտօնէից ։

Ով որ իմաստութեան կանոնները կը սորվեցնէ առանց նոյն կանոններուն համեմատ կեանք մ' ունենալու , կը նմանի այն մարդուն , որ իւր դաշտը կը հերկէ , բայց սերմն չցանէր ։

Մէկն ինքզինքն անպարտ կը համարի ըսելով թէ մուցայ , բայց նոյն իսկ մուռնալը յանցանք է ։

Պէտք չէ ունեն լսածնիս ճշմարիտ համարել ։

Մեր խորհրդածութեանց առարկայ ընենք ինչ որ ճշմարիտ , վայելուչ , արդար , մաքուր , սիրելի , առաքինի և դուլեւանից արժանի է ։

Ա Յ Լ Ե Ի Ա Յ Լ Ք

Սեւ իջ Գեանյնութիւն : — Ոչն Գրիսթօֆ Կոչուած
 Կղզիէն սև մը տղայութենէն սկսեալ իւր վաքրիկ տիրոջ
 հետ ընտանեցաւ և միշտ տնոր խաղերուն ինքն ալ կը
 մասնակցէր : Այս ընտանութիւնն որ սոյորարար վտան
 գաւոր է, գերւոյն գաղափարներն ընդարձակեց առանց
 իւր բնութիւնը փոխելու : Բուական ժամանակ վերջը
 սեւը, որուն անունը Քիւլադի էր, պարտիզին մէջ աչ
 խառող գործաւորաց գլուխ կարգեցաւ, և ունեցած
 հանճարը յայտնի ըրաւ այս պաշտօնին մէջ . իւր վար
 մունքին և բնական ձրից շնորհիւ՝ ալ աւելի իւր տիրոջ
 աչքը մտաւ : Սակայն որ մը, որպէս թէ հաստատեալ
 օրէնքի մը հակառակ գործած ըլլայ, ցած և նուազ
 պատիժ մը կրելու արժան դատուեցաւ : Քիւլադի որ
 մահուանէ աւելի նախատինքէ կը սխալար, և այլ եւս
 չէր յուսար աղաչանքներով իւր գէմ արձակուած վեհաք
 յետս կոչել տալ, իրիկուան դէմ դուրս ելաւ երթալ
 ուրիշ մէկուն միջնորդութիւնը խնդրելու համար : Գրեթ
 բաղդարար իւր տէրը զինքը տեսաւ եւ ետեւէն
 վազելով, ուզեց զինքը ապստեցնել, իրկու վարպետ եւ
 յաջողակ բմիչները քանի մը վայրկեան իրարու
 հետ կռուեցան . բայց վերջապէս գերին իւր ան
 գութ և անողոք թշնամին յերկիր կը տապալէ և չթող
 լով որ ոտքի վրայ ելլէ, դաշոյնը սրտին կրտանի և իւր
 տիրոջ կ'ըսէ . « Տէր, մինչև ցարդ ձեր հետ մեծցած
 եմ . ձեր հաճոյքներն իմիններու եղած են, սիրաս ձեր
 շահերէն զատ ուրիշ շահ բնաւ ճանչցած չէ, անմեղ եմ և
 երբեք այն վաքրիկ յանցանքը գործած չեմ, որուն հա
 մար ինձմէ կ'ամբաստանեն : Նոյն իսկ եթէ գործած ալ
 ըլլայի, պէտք է որ ներէիք ինձ : Բոլոր զվայարանքներս
 կը դողան և կը զարհուրին երբ միտքս կը բերեմ ձեր
 իմ համար պատրաստել տուած նախատինքը » : Այս խօս
 քերն ըսելէն վերջը, գերին գաշոյնով իւր կոկորդը կը

ճեղքէ և մեռած դետին կ'իյնայ անանց իւր արեամբ
լուացուող բռնաւորն անիծանելու :

Գողն եւ խաւար ունի : — Մօլիէր ըստած արբան
պարզ եւ խեղճ մէկն էր : Բնաւ ծառայ չունէր եւ
տունը փայտայ չունենալով՝ միշտ անկողնոյն մէջ նստած
իւր աշխատութեանց կ'դադէր վարտիքը գլխուն վրայ
ձգած : Առաւօտ մը իւր դրան զարնուիլը լսեց . « Ո՞վ
է, հարցուց Մօլիէր : » — Բացէք . . . : Մօլիէր չուա-
նը կը քաշէ եւ դուռը կը բացուի, եւ առանց եկողին
վրայ նայելու, — Ո՞վ էք հարցուց . — Ստակ տուէք .
— Սաա՛կ, — Սաա՛կ, ստակ . — Ա՛հ : հասկցայ, դողէք,
— Գող ըլլամ չըլլամ, ինձի ստակ պէտք է : — Ձեզի
ստա՞կ պէտք է, լա՛ւ, փնտռեցէք մէջը . . . Մօլիէր փոքր
երկարցնելով գողին կ'ըսէ, — Վարտիքիս մէջ փնտռեցէք :
Գողը ստակ չգտնելով, ստակ չկայ վարտիքիդ մէջ կ'ը-
սէ . — Բանալիս առէք, կ'ըսէ Մօլիէր և դացէք գի-
մացը դրուած գրասեղանին . յն ինչ գործը բացէք, հոն
ստակ գայ : Գողը փոխանակ Մօլիէրին ցցուցած գործ-
ըն ընտելու ուրիշ գործ մը կը բանայ . Մօլիէր բար-
կանալով, — այդ գործին մէջ մինակ թղթերս դրուած
են, կ'ըսէ, ստակը միւս գործին մէջն է : Գողը ստա-
կը առնելով կը փախչի : Պարոն գող, կ'ըսէ Մօլիէր,
դուռը փակեցէք . անպիտանը դուռը բաց կը թողու,
պէտք է որ այս ցրտոյն ելլեմ . փայ անիծեալ գող : Ար-
բան անկողնէն կ'ելլէ և դուռը փակելու կ'երթայ . և
դարձեալ կ'ուզայ իւր աշխատութեան կը պարապի,
թերեւս առանց մտածելու որ հաց գնելու անգամ ստակ
չունէր :

ՅՈՅՍ Ը կերեւի ամիսն անգամ մը 64 երեսէ բաղկացեալ
տեսարուլ մը : Գինն է ամեն տեղւոյ համար մէկ տարլին երեք
արծաթ մէծիտիէ : Վեց ամսուան համար՝ երկու արծաթ մէծի-
տիէ առանց ծախուց ճանապարհի :

ՅՈՒՍՈՅ հետ յարաբերութիւն ընելու համար պէտք է
թղթակցիլ յանուն խմբադրութեան :

ՍՏՈՐԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ՏԵՂԵՐ

Կ. ՊՈԼԻՍ. Գրաւաճառ եղբարք Գալափեան . Զաւմաք
ճըլար եօզուշու

ԲԵՐԱ. Շխաւաճառ Ստեփան աղա Կիւլէրեան . Տօղրու հօշ
պարագան , թիւ 173

ՆԻԿՈՄԻԴԻԱ. Մ. Յովհաննէս աղա Նաղլճեան

ՊԱՐՏԻԶԱԿ . Մ. Յաբութիւն աղա Մ. Կարապետեան

ԱՏԱԲԱԶԱՐ . Պ. Արմենակ Յ. Երամեան

ՄԵՇ—ՆՈՐ — ԴԻԿՂ ԲԱԶԱՐՈՒ. Կարապետ աղա Մ. Անդր
Շարապիւանեան

Ի ՄԷՐՏԵԿԵՕԶ Տ. Վրթանէս Բահանայ Տէրաէրեան

ՊՐՈՒՍԱ. Մ. Ստեփան աղա Թանկերեան

ԿԷՅՎԷ. Աղարիկ աղա Մ. Յ. Երամեան

ԱՆԳՐԻԱՆՈՒՊՈԼԻՍ . Թորդոմեան ընկերութիւն

ԿԱՐՍ . Մկրտիչ Էֆէնտի Էրամճեան

